

Araştırma Makalesi / Research Article

**SOYUT İLE SOMUT, İHSAN İSLAMCILIĞI İLE DEMOKRASİ ARASINDA:
İSMET ÖZEL'İN 1980'LERDEKİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Ertuğrul ZENGİN¹

Öz

İsmet Özel 1978 yılında yayımlanan *Üç Mesele* kitabından sonra şair kimliğinin yanında gittikçe gelişen bir şekilde bir siyasi deneme yazarı kişiliği kazanmıştır. Özellikle 1980'li yıllarda *Milli Gazete* bünyesinde yayımladığı fıkraları gündelik siyasetin arka planına bakan bir fikir inşası geliştirmeye çalışan yazılar olmuştur. Bu makalede İsmet Özel'in 1980'li yıllarda gazete yazılarından derlediği kronolojik olarak sırasıyla *Zor Zamanda Konuşmak*, *Taşları Yemek Yasak*, *İrtica Elden Gidiyor*, *Bakanlar ve Görenler*, *Faydasız Yazılar*, *Surat Asmak Hakkımız* ve *Tehdit Değil Teklif* kitaplarında ele aldığı temel meselenin ne olduğu araştırılmıştır. Bu araştırma, Özel fikriyatında belirli temaların araştırılması olarak değil Özel'in ana düşüncesinin izlediği yolun araştırılması yöntemiyle tümevarımcı bir metodolojiyle gerçekleştirilmiştir. Özel, çağımızda hakim tek medeniyet olarak Batı medeniyetine karşı mücadele verebilecek öznenin somut olarak Türkiye vatanında araştırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak Özel'in önüne Türkiye'nin somut durumuyla ilgili laik yönetim-Müslüman halk ayrışması ve mevcut Müslüman halkın özne olabilme yetkinliği olarak iki büyük mesele çıkmıştır. Özel'in görüşleri bir yerden sonra soyut prensipler ile Türkiye somutluğu arasındaki gerilimin çözülmesine yönelmiştir. Ütopyaçı-devrimci İslamcılığa karşı eleştiriler getiren İsmet Özel başka bir evrenselciliği benim ihسان/kulluk İslamcılığı olarak adlandırdığım İslamcılığı geliştirmiş ve demokrasi yoluyla söz konusu İslamcılığın Türkiye siyasetinde zemin kazanabilme ihtimalini araştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmet Özel, İslamcılık, evrenselcilik, demokrasi, vatan.

**BETWEEN ABSTRACT AND CONCRETE, ISLAMISM OF BENEFICENCE AND
DEMOCRACY: EVALUATING THE VIEWS OF ISMET OZEL IN 1980'S**

Abstract

İsmet Özel besides being a prominent poet in Turkey, after his book *Three Issues* published in 1978 has become a political essayist in an ever-developing way. Especially in the 1980s, with the articles published in the daily Islamist newspaper *Milli Gazete*, he tried to build a system of thought to conceive the background of daily politics. In this article, the main issue that İsmet Özel dealt with in his books, *Talking in Hard Times*, *Forbidden to Eat Stones*, *Reactionism Goes Away*, *Those Who Look* and *Those Who See*, *Useless Articles*, *Our Right to Pout* and an *Offer Not a Threat*, was searched. This research was carried out with an inductive methodology, not searching specific themes in Özel's thought, but by following the logical line of Özel's reasoning throughout the books. Özel argued that the political subject that can fight against the dominant Western civilization of our age should be found out concretely in the homeland of Turkey. However, two major issues challenging Özel regarding the concrete situation of Turkey, namely the separation of the secular government and the Muslim people, and the competence of the current Muslim people to be really a political subject. Özel's views, after a point, tended to resolve the tension between abstract principles and the concreteness of Turkey. İsmet Özel, who criticized the utopian-revolutionary Islamism, developed another universalism, the Islamism of beneficence/servitude, and explored the possibility of the Muslims of beneficence Islamism gaining ground in Turkish politics through the political regime of democracy.

Keywords: İsmet Özel, Islamism, universalism, democracy, homeland.

¹ Arş. Gör. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ertugrul.zengin@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0471-5252.

Başvuru Tarihi (Received): 15.08.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.10.2022

Giriş

Türkiye'de düşüncenin gelişiminin önemli istasyonları kurumlardan ziyade şahıslardır. Bu şahısların herhangi kimseler olmaktan ziyade kendi etraflarında belirli bir şahsiyet *aurası* oluşturmuş kişiler olduklarını söyleyebiliriz. Türkiye'de kabaca sağ ve sol geleneklerden bahsedeceksek sol gelenekte akla gelen kült şahsiyetlerden ilki muhtemelen Nazım Hikmet olacaktır, sağ gelenekte ise hemen onun karşısına Necip Fazıl Kısakürek konur, İslamcı gelenekten devam edersek Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi isimleri hatırlayabiliriz. İsmet Özel bu şahsiyetler arasında nereden gelip nereye gittiği en çok tartışılmış, görüşleriyle bir yere konması zor olan ama bir taraftan da her daim eleştirilerle beraber güncelliğini koruyan bir düşünür olma vasfındadır. Bu makalede İsmet Özel düşüncesinin bir dönemini, 1980'li yıllardaki İsmet Özel düşüncesini, ele alacağım.

Bir şair-entelektüel-yazar olarak İsmet Özel düşüncesinin içeriği iki yöntemle araştırabilir. Bu yöntemlerden ilki tümünden gelimci yöntemdir. Özel'in 1966'laki ilk kitabının yayınlanmasından itibaren bugüne kadar düşüncesini bir kavram ya da önerme ile açıklanabileceğine dair bir hipotez sunulur ve bu hipotez Özel'in metinleri boyunca bir süreklilik ve bütünlük içerisinde sınırsa burada tümünden gelimci bir yöntem kullanılmış olur. Hüseyin Etil, *İsmet Özel ve Partizan: Aynı Adamın Öyküsü* kitabında İsmet Özel fikriyatını Alman felsefeci, siyaset ve hukuk düşünürü Carl Schmitt'e referansla "partizanlık" kavramı etrafında değerlendirmiştir. Etil, Özel'in bugüne kadar sosyalist, İslamcı ve Türkçü ideolojik çizgilerde anlaşılmaya çalışıldığını halbuki onun bu çizgileri kesen bir ana motif olarak partizanlığa bağlı kaldığını, Müslümanlığın, solculuğun ve Türklüğün bir partizanlık soruşturmasının sonucu olduğunu ifade eder (Etil, 2019, s. 232). O halde Etil'e göre partizanlık kavramının ne olduğunun anlaşılması ve onun Türkiye siyasetindeki genel tezahürünün nasıl ortaya çıktığının incelenmesi İsmet Özel düşüncesini anlamının ön koşuludur.

İsmet Özel düşüncesini incelemek için ikinci yöntemin tümevarım yöntemi olacağını belirtmiştim. Ancak Özel üzerine yazılan tezleri incelediğimizde büyük çoğunluğunun tümevarım veya tüm dengelim yöntemleriyle yazılmadığını görüyoruz. Bu tezlerin bir kısmı İsmet Özel düşüncesinin tamamını ele aldığını iddia eden biyografi-monografi formundadır.² Bir diğer kısmı ise Özel düşüncesinde belirli kavramları aramak şeklinde organize edilmiştir.³ Ancak iki şekilde de Özel'in hangi eserlerinden yola çıkıldığına, şiirlerine mi, nesirlerine mi odaklanıldığına, sadece düzyazıları 1978'den 2022'ye kadar uzanmış bir yazarın hangi döneminin esas alındığına, eğer bütün dönemleri kapsayıcı bir araştırma yapıldığı iddia ediliyorsa bu yıllar ve dönemler boyunca hangi eserlerinin neden öne çıkarıldığına dair bir metot ortaya konulduğuna rastlamıyoruz. Burada

² Burada İsmet Özel üzerine YÖK'ü tez veri tabanındaki 22 tezin tamamını inceleyecek değilim. Ancak yukarıda da belirttiğim gibi bu tezlerin çoğunluğu başlıklarından da anlaşılacağı üzere İsmet Özel düşüncesinin tamamını ele aldığı iddiasındadır. Yayınlanmayan bu tezlerden bazıları; *İsmet Özel: Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinin İncelenmesi* (Ayyıldız, 1993), *İsmet Özel, hayatı, eserleri, poetikası* (Bilgi, 1996), *İsmet Özel'in hayatı, edebi şahsiyeti ve şiirleri üzerinde bir inceleme* (Fedai, 1998), *İsmet Özel, hayatı, şiiri ve poetikası* (Kaya, 2014).

³ İsmet Özel düşüncesi içerisinde "Türklük", "İslamcılık" ya da "modernite" gibi belirli kavramları aramak şeklinde yazılan tezlerin de sorunu Özel düşüncesini başıyla sonu arasında hiçbir fark olmayan dondurulmuş bir kütle olarak ele almasıdır. Söz konusu tez örneklerinden *İsmet Özel'de İslamcılık Düşüncesi* (Kotan, 2016) başlıklı teze baktığımızda yazar her ne kadar İsmet Özel'in hayatını çeşitli dönemlere ayırmış olsa da tezin içerik analizi kısmına geçtiğinde bu dönemler arası geçişin Özel'in fikri inşasındaki gelişimine olan etkisini takip etmez, düşüncelerini süreklilik ya da kopuş ekseninde bir bağlama oturtmaz. Yine *İsmet Özel İslamcılığında Türk Algısı Üzerine Bir İnceleme* (Durmuş, 2022) başlıklı bugün itibarıyla İsmet Özel düşüncesi üzerine yazılmış son yüksek lisans tezinde Özel'in düşünce hayatının çeşitli evreleri olduğu ifade edildikten sonra tezin analiz kısmı olan "İsmet Özel'de Türklük Algısı" kısmında Özel düşüncesinin nereden nereye hangi arayış ve sorularla taşındığına dair sistematik bir açıklamaya girişilmemiştir. Buradaki eleştiri söz konusu tezlerin Özel düşüncesiyle ilgili yaptığı analiz ve saptamaların doğru olup olmamasıyla ilgili değildir; söz konusu tezlerin analiz ve saptamalarının bir metot dahilinde elde edilmediğiyle ilgilidir.

istisna edeceğim bir çalışma Vefa Can Kaya'nın *An Examination of Islamist Discourse in the Face of Western Challenge: The Case of İsmet Özel* (2015) adlı tezi olacaktır. Bu çalışmada Kaya,

Özel'in *Üç Mesele* (1978), *Cuma Mektupları* (1988-1992) ve *Tahrir Vazifeleri* (1994) eserlerini seçerek bu eserler üzerinden bir içerik analizi çalışması yapmıştır. Kaya, her ne kadar İsmet Özel'in 1980'ler boyunca kaleme aldığı diğer kitapları incelemesine neden dâhil etmediğini açıklamasa da en azından Özel'in düşüncelerini belirli bir dönemselleştirmeye tabi tuttuğu için daha kompakt bir çalışma gerçekleştirebilmiştir. Kaya, yaptığı inceleme sonunda İsmet Özel yazınında Batı'nın politik ve felsefi olarak iki şekilde ele alındığını, politik Batı'nın Özel tarafından düşmanlaştırıldığının ancak felsefi Batı'nın Özel tarafından iş birliği yapılabilecek, kendisiyle iletişime geçilebilecek bir kaynak olarak görüldüğü çıkarımını yapmıştır. Söz konusu politik ve felsefi Batı ikiciliğinin Özel düşüncesinde incelenen metinler boyunca bir kurucu çelişki olarak ortaya çıktığını tespit etmiştir (ss. 91-92).

İsmet Özel üzerine yazılan makalelerin dökümüne baktığımızda birçoğunun İsmet Özel şiirleri üzerinde yapılan tematik analizlerden oluştuğunu görüyoruz.⁴ Bu çalışmalardan Celal Fedai'nin "İsmet Özel'in Şiirlerinde 1965-1975 Dönemi Siyasi Olayları ve Halka Bakış" (2018) adlı makalesi "halk" teması üzerinden İsmet Özel şiirlerinin kronolojik sırayla incelenmesi yöntemiyle başarılı bir tümevarım örneği olarak ortaya konulabilir. Fedai değerlendirmesinin sonucunda Özel'in halk kavramına ikircikli baktığını, halka bir taraftan kurucu bir önem atfederken bir taraftan da en romantik vurgularında bile halka karşı eleştirel bir boşluk bıraktığını ve kendi şair benliğini halkın önüne çıkardığını savunur (s. 395). Yine İsmet Özel şiiri üzerine henüz 1975 gibi erken bir tarihte tümevarım yönteminin mükemmel kullanıldığı bir analizin Özel'in şair arkadaşı Ataol Behramoğlu tarafından yapıldığını görüyoruz.⁵ Behramoğlu, Özel şiirine herhangi bir kavramın dayatması altında bakmaz, ilk şiirlerinden itibaren şairi yönlendiren ana duygunun ne olduğuyla ilgilenir. Behramoğlu'na göre, Özel'in ilk şiir kitabı *Geceleyin Bir Koşu*'yu yönlendiren duygu politik olmaktan ziyade psikolojiktir; bu kitaptaki şiirler şairin ergenlik boğuntusu ve bunalımlarını yansıtır (Behramoğlu, 1986, s. 116). Her ne kadar 1969'da yayınlanan *Evet İsyân* kitabıyla beraber İsmet Özel toplumculuğa yönelmiş olsa bile şiirinin kökenindeki bireyci bunalım onun peşini bırakmaz ve onu "yeterince" toplumcu yapmaz (s. 151). Behramoğlu'na göre Özel kendi bedeniyle toplum arasında kalmış, bedenini artık taşıyamadığı yerde ruh haline gelmiş, toplumculuktan dindarlığa yönelmiştir (s. 50). Ancak her şeye rağmen Behramoğlu'na göre Özel bir zamanlar edindiği toplumcu bilinçten de kurtulamayacak, ergenlik boğuntuları, toplumculuk ve ruhçu dindarlık arasında sıkışacaktır (s. 151-152).

Ataol Behramoğlu'nun İsmet Özel şiirini anlamak için kullandığı tümevarım yöntemini ben de İsmet Özel'in 1980'li yıllardaki düşüncelerini takip etmek için kullanacağım. Burada tümevarımın iki özelliği benim için öne çıkacak. Birincisi İsmet Özel'in kitaplarına Behramoğlu'nun da yaptığı gibi kronolojik olarak bakacağım ama Behramoğlu'ndan farklı olarak şiir kitaplarına değil deneme kitaplarına bakacağım. 1977'den itibaren özellikle *Yeni Devir* gazetesi yazarlığıyla beraber İsmet Özel'in düşüncelerini siyasi fıkra ve deneme yazarlığıyla yoğunlukla ifade ettiğini görüyoruz. Nitekim söz konusu yazılara 1980'li yıllardan 2000'li yılların başına kadar *Milli Gazete*'de devam etmiştir Bu Özel'in şair kimliğinin geride kalması ya da önemsizleşmesi anlamına gelmez ancak bu dönemler boyunca bir yazı biçimi olarak düzyazıyı çok daha etkin ve yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. İkincisi ise Özel'in 1980'li yıllardaki düşüncelerine bakarken bu düşüncelerde belirli bir kavram veya kavram seti aramayacağım. Söz gelimi "1980'lerde İsmet Özel düşüncesinde modernite eleştirisi" gibi bir çalışma yapmayacağım. Çünkü düşünce akışı

⁴ Bu çalışmalardan bazıları için bakınız; (Geçen, 2012), (Balci, 2020), (Atay ve Güven, 2021).

⁵ Ataol Behramoğlu'nun "İsmet Özel Üzerine" adlı yazısı ilk olarak *Militan* dergisinin Kasım 1975 sayısında çıkmıştır. Behramoğlu söz konusu yazıyı daha sonra 1986 yılında basılan benim de burada atıf yaptığım *Yaşayan Bir Şiir* adlı kitabına almıştır.

içerisinden tek bir kavramı çekme tarzı çalışmaların çoğu zaman diğer kavram ve unsurları yalıtın bir seçmeciliğe vardığını müşahede ediyorum. Ancak bu durum araştırmamda çeşitli kavramlara müracaat etmeyeceğim anlamına gelmez, birazdan görüleceği üzere evrenselcilik, soyutluk, somutluk, demokrasi gibi kavramları İsmet Özel düşüncesi içerisinden tartışacağım ancak bu tartışma, İsmet Özel düşüncesinin bizi taşıdığı yol üzerinde ortaya çıkacaktır. Yalıtılmış kavramların seçmece bir şekilde metinlere empoze edilmesi yoluyla değil.

Tümevarımcı yöntemime rağmen çalışmam iki öncülün varlığını varsayar. Aslında bu öncüller metne *a priori* olarak dayatılmış kategorilerden ziyade metinlerin yakın okunmasından ortaya çıkan içkin çıkarımlardır. Ancak yine de bu çıkarımları araştırmamın meşruiyetinin temelleri olarak ileri süreceğim. Bu öncüllerden ilki İsmet Özel'in politika düşünürü (politika üzerine düşünen) bir entelektüel olduğudur, İsmet Özel bir şair ya da deneme yazarı, bir edebiyatçı olmaktan ziyade bir düşünürdür. Düşüncesinin özü ise politiktir. Bunu İsmet Özel'in kendi ifadeleriyle tanımlayabilirim⁶ ancak buradaki vurgum birkaç alıntıdan ibaretlenecek bir vurgu olmaktan ziyade Özel düşüncesinin belirli bir döneminin (burada 1980'ler) yakın okunmasında kendiliğinden ortaya çıkan bir somutluktur. İsmet Özel'in politika düşünürü olmasının yanı sıra öne süreceğim ikinci öncül ise İsmet Özel düşüncesinin belirli bir sistematizasyonunun var olmasıdır. Özel ilk deneme kitabı *Üç Mesele*'den başlayarak 1980 sonrasında da süregelen şekilde bir deneme yazarı olarak düşüncelerini sistematize etmiştir.

Bir düşünürün düşüncelerini sistematize etmesi mantıken iki şekilde olabilir. Ya o düşünür kendi düşüncesini biçimlendirmek için yıllar sürecek yoğun bir zihin uğraşından sonra eserlerini bir fikri sistemi etrafında kaleme alır, bu durumda o düşünürün görüşleri tutarlı ve bütünlüklü bir biçimde ayrıntılandırılarak yapılandırılmıştır, ya da ikinci ihtimal, o düşünür düşüncelerini zamana yayarak belirli meseleleri zaman içinde yazıyla ele alarak sistematize eder. Bu durumda o düşünürün ilk yazısıyla son yazısı arasında hem bir arayışın sürekliliğine şahit oluruz hem de bu arayış içerisinde çeşitli savrulmaları ve çelişkileri müşahede ederiz. Bir düşüncenin sistemli bir şekilde inşa edilmesi demek o düşüncenin herhangi bir çelişkiden ya da boşluktan arı olması demek değildir. Buradaki sistematiklik belirli sorulara ısrarla yanıt arama cehdinden doğan tutarlılık ve bütünlük arayışında aranmalıdır. Düşüncenin sistematize edilmesindeki ilk versiyonun fikri çelişki ya da boşluklara daha az düşmesi beklenirken ikinci versiyonda bu ihtimal daha yüksektir hatta mecburidir. Çünkü düşünmeye ve yazmaya devam etmek sorulara tekrar ve tekrar cevap aramak arzusundan doğar. Bu tekrarlar farklı cevaplar olarak değil, verilen bir cevabın olgunlaştırılması ve yetkinleştirilmesi iradesiyle ortaya çıkar. Elbette bu yetkinleştirilmenin gerçekten başarılıp başarılmadığı, çelişkilerin çözülüp çözülemediği son tahlilde garanti edilemez.

İsmet Özel'in düşüncesinin bir sistematikliğe kavuşması, bir iç tutarlılığa bürünmesi 1980'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1980'e kadar İsmet Özel'in şiirlerinin de belirli fikri temayüller etrafında şekillendiğini Celal Fedai'nin ve Atıf Behramoğlu'nun makalelerinde görmüştük. Ancak düz yazı, düşüncüyü ayrıntılandırmak, şekillendirmek, belirli bir yapısalığa ve örüntüye varmak açısından şiirden daha elverişli bir araçtır. Belirli bir düşünce diyalektiğini ancak düz yazı üzerinden takip edebiliriz. Nitekim İsmet Özel 1978'de basılan *Üç Mesele* kitabıyla medeniyetçi-ilerlemeci-teknikçi genel entelektüel kamuoyuna bir cevap üretmeye girişerek bir düşünce dizgesini başlatmıştır. *Üç Mesele*'de ele aldığı kavramlara dair göndermelere, değinilere, atıflara önceki şiirlerinde de elbette rastlamak mümkündür ancak Özel'in 1978'den itibaren şiirden düzyazıya geçişi (şiiri terk etmek anlamında değil ama düz yazıyı daha sık ve yoğun bir iletişim

⁶ İsmet Özel gündelik-propagandacı-pejoratif anlamdaki politikayı değil "her insanın kendi değerleri doğrultusunda yeryüzündeki mevcudiyetini kendi benzerleri arasında kabule şayan kılmak için kendi değerleri doğrultusunda gösterdiği çabalar" olarak ifade ettiği ikinci türden bir politikayı kendi şiir yazımının da arkasındaki ana saik olarak kabul eder (İsmet Özel, 1990, s. 165): "Ancak, siyasi şuurumuzun yücelmesi için şiiri bir alet olarak kullanabiliriz. Yani bizim siyasi alandaki olgunluğumuz şiirle daha yukarı seviyeye çıkabilir. Bu bakımdan ben her zaman siyasetin üstüne üstüne gittim. Yani siyaseti adeta birinci problemmiş gibi vazettim" (İsmet Özel, 1989, s. 13).

aracı olarak kullanmak dolayısıyla) basit bir form geçişi değildir. *Üç Mesele* ile İsmet Özel, kendi gördüğü, gündeme getirdiği meseleleri teorize etmeye, anlamlı bir bütün ve ilişkisellik içinde ele almaya kalkışmıştır. Bu İsmet Özel düşüncesi açısından önemli bir kırılmaya işaret eder. İsmet Özel'in bugüne kadar ulaştığı düşüncesinde *Üç Mesele*'de açtığı çığırın oluşturduğu sürekliliği görebiliriz.

Ancak ben bu makalede *Üç Mesele*'nin üzerini kapatarak İsmet Özel'in 1980'li yıllarda basılan kitapları üzerinden incelememi yapacağım. *Üç Mesele* 1970'li yıllarda sosyalist-milliyetçi ya da İslamcı olması fark etmez entelektüeller arasında hâkim olan ilerlemeciliğe karşı yapılan bir eleştiriydi. 1980 yılında yayınlanan *Şiir Okuma Kılavuzu*, Türkiye'de bir şairin poetika üzerinde yazdığı bir eser olarak önemli bir çalışmadır. Bu çalışma aynı zamanda Özel açısından şiirden, şiirin felsefesine diğer bir deyişle şiirden düzyazıya geçiş yapma momentumunun bir devamı niteliğindedir. Ancak asıl 1984 yılında yayınlanan *Zor Zamanda Konuşmak* kitabıyla beraber İsmet Özel, 1980'lerin siyasal ortamını da gözetererek kendi politik düşünce yapısını inşa etmeye girişmiştir. Ardından gelen *Taşları Yemek Yasak* (1985), *Bakanlar ve Görenler* (1985), *Faydasız Yazılar* (1986), *İrtica Elden Gidiyor* (1986), *Surat Asmak Hakkımız* (1987) ve *Tehdit Değil Teklif* (1987) kitaplarıyla beraber İsmet Özel 1980'li yıllarda kendi düşünce yapısını belirli sorular ve sorunlar etrafında geliştirdi.⁷

Neden 1980'li yıllar sorusunun cevabını 1980 ile 1990 arasını Türkiye siyasetinde yapısal olarak diğer dönemlerden ayırıştırılmış bir dönem olmasında arıyorum. 12 Eylül 1980 darbesi Türk siyasal hayatında açık bir kırılma meydana getirdi. Bu kırılmanın ortaya çıkardığı en önemli neticelerden biri 1980 öncesinin yerleşik siyasal aktörlerinin tasfiyesi oldu. Türkiye'nin 1970'li yıllarına ağırlığını koyan sol-sosyalist, milliyetçi ve İslamcı hareketlerin temsilcileri olan partiler ve gençlik örgütleri kapatıldı, mevcut siyasi liderler siyasetten en azından 80'lerin sonlarına kadar azledildi. 1990 yılı ise hem iki kutuplu dünyanın sonunun gelmesiyle bir dönüm noktası oluştururken hem de iç siyasette Refah Partisi öncülüğünde İslamcı partinin yükselişe geçmesine tekabül edecektir. 1990 ile 28 Şubat post modern darbesinin yaşandığı 1997 arası dönem de Türkiye siyasetinde kendine özgü bir dönemdir. 1997 ile 2002 arası post-darbe dönemi olarak bir geçiş dönemi ise 2002'de Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Türkiye siyasetinde yeni bir dönem açılacaktır. Ancak bizi bu makale özelinde ilgilendiren 1980 ile 1990 arasındaki dönemdir. Bu dönem askeri yönetimin bütün sansürcülüğüne rağmen özellikle 1983 sonrasında yasakların nispeten gevşediği bir siyasal ortamda entelektüellere görece bir otonom alan açmıştır. İdeolojik siyasetin güçlü figürlerinin devreden çıktığı bir ortamda entelektüellere fikirlerini geliştirme ve yayma açısından bir fırsat alanı açılmıştır. İdeolojik hareketlerin güçlü olduğu ortamlarda lider ile kitle arasındaki uyuma hizmet eden fikirler cari olabilirken lider kitle bütünlüğünün bozulduğu ortamlarda görece bağımsız entelektüeller, kitleyi (bu kitleyi de okuyazar kitle olarak almak lazım) etkileme şansını daha fazla bulurlar. Bir siyasi partinin ya da liderin aşırı domine ettiği ortamlar entelektüel gelişim ve tartışma açısından dezavantajlıyken siyasi arenada köklü hiyerarşilerin dağıldığı durumlar entelektüellere kendi mecralarını oluşturmak açısından fırsatlar verir.

1. Düşünürün Yükü: Somut Türkiye'den Soyuta Varmak Olarak Zor Zamanda Konuşmak

İsmet Özel'in 1980'den sonra ilk çıkan kitabı *Zor Zamanda Konuşmak* yazarın *Milli Gazete*'deki denemelerinin derlenmesi ile oluşmuştur. Gazetede deneme yazmanın iki amacı olabilir birinci ve daha yaygın amaç gündeme dair saptamalar ve değerlendirmeler yapmaktır. Şu veya bu siyasi parti liderinin yaptığı bir açıklama üzerine, bir siyasi olay, bir ziyaret, muhtemelen güncel bir kavga üzerine köşe yazarları yazılarını yazarlar. Bu yazılar gündemin yoğunluğunu ve acilliğini yansıtır, okuyucunun duygularına seslenir ve okuyucuyu büyük oranda bir duyguya yönlendirmek ister. Bu

⁷ 1988-1992 yılları arasında çıkan İsmet Özel'in *Cuma Mektupları* serisini Özel düşüncesinin 1980'lerden 90'lara geçiş dönemi olarak değerlendirdiğim için bu incelemede kaynaklarımı Özel'in *Cuma Mektupları* öncesindeki son kitabı olan *Tehdit Değil Teklif* kitabıyla sonlandırdım.

yazıların yazarlarının kendi fikirleri arasında bir iç tutarlılık arama kaygısı yoktur. Elbette siyasi fıkra yazarının bir siyasi görüşü vardır ancak bu görüş sistematik bir düşünce inşa etme ameliyesine girmeyi gerektirmez, çünkü bu tarz bir derinleşme arayışı gündemin sıcaklığını ve yüzer geçerliğini yakalayamaz. Bu sebeple siyasi fıkra yazarı genelde çok da ayrıntısına girilmemiş genel bir siyasi görüş üzerinden olup bitene cevap veren kişidir. Ancak gazete yazarlığının bir de daha az kullanılan bir ikinci yönü olabilir. Burada gazete yazarı gündemi tamamen göz ardı etmese de gündemin gerisinde olup biten kavramsal gelişmelere bakar, amacı gündeme anlık cevap vermek değil, gündemi belirleyen düşünce akışlarına mümkün olduğunca nüfuz etmektir. Bu tarz yazarlar okuyucuya dar bir fikri ya da duyguyu geçirmekle yetinmek istemezler; okuyucuya meselelerin kökenlerini göstermek, gündemin arkasındaki gizil akışa ışık tutmak, bu akışın ritmini ve gidişatını açığa çıkarmak isterler. Bu sebeple İsmet Özel'in de iyi bir örneği olduğu bu ikinci grup yazarlar aslında gazete yazıları yazarken bile bir kitabın bölümlerini yazıyor gibidirler. Görünen gündemin arkasına belirli bir sistematik bakma iştiağı sonucunda yazılar ilk gazetede yayınlansa bile aslında bir kitap çalışmasının fasikülleri olarak ortaya çıkar. İsmet Özel'in yazarlığı 1980 sonrasında bir gazete yazarlığı olmaktan ziyade gazete yazıları aracılığıyla kitap yazarlığıdır.

Bu durumu yazarın 1980 sonrasındaki henüz ilk kitabında müşahede ederiz. *Zor Zamanda Konuşmak* kitabını oluşturan yazılar, 1980'ler boyunca diğer kitaplarında olduğu gibi birbirinden farklı gündemlere ilişkin cevaplar niteliğinde değil; gündemin arkasındaki olgulara bakma cihetinde, meseleleri belirli bir derinlikle el alma arzusuyla oluşturulmuş iç bütünlüğe sahip yazılardır. Bu iç bütünlüğü Özel'in tek bir kitabında bulmayız; onun 1980'ler boyunca ürettiği kitaplar arasında da bir iç bütünlüğü mevcuttur. O halde ilk baskısı 1984 yılında yapılan *Zor Zamanda Konuşmak*'ta belirli bir süreklilikle iç bütünlüğe kavuşturulmaya çalışılan düşüncelerin aynı şekilde Özel'in 80'ler düşüncesinin de girizgâhını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu kitapta açılan tartışmalar diğer kitaplarda da devam ettirilmiş elbette çeşitli vurgu değişiklikleri, düzeltmeler, geri almalar, tekrar ifade etmelerle bir bütünlüğe erişilmeye çalışılmıştır. O halde Özel'in *Zor Zamanda Konuşmak*'ta düşüncesini nasıl inşa ettiğini, kendisini nasıl konumlandığını ona herhangi bir öncül kavram dayatmadan aşama aşama açıklığa kavuşturulmuş.

Özel, *Zor Zamanda Konuşmak* kitabına günlük fıkra yazarının kim olduğuna ilişkin iç içe geçmiş sorularla başlar: “Günlük fıkra yazarı Türkiye'ye özgü bir yaratık. Kimdir? Niçin her gün okuyucunun karşısına çıkar? Söyledikleri bir yaraya melhem olur mu?” (1993, s. 13). Özel'in meseleye bu girişinden günlük fıkra yazarı olmanın hiç de hoş bir durum olmadığını anlarız. Ancak “olan olmuş”, günlük fıkra yazarı olunmuşsa söz konusu yazarı kurtaracak olan yazılarını günlük olmaktan çıkarmaktır. Fıkra yazarı ruhunu ancak gününbirlik kaygıların ötesine geçerek kurtarabilir (s. 14). İsmet Özel, günlük fıkra yazarına dair yaptığı bu genel tespitten sonra hiç vakit kaybetmede İsmet Özel olarak kendi öznel pozisyonunun açık eder. Özel, herhangi bir yazar değil dünyayla diğer insanlarla uyumsuz bir yazardır. Onun dünya, hayat, ölüm karşısında takındığı tavırları takınan başka bir kimse yoktur: “Bu tek başlılık sevimli değildir. Dayanıklılık gerektirir ve insanın gücünü yıpratır” (s. 16). Özel'in sözünü ettiği tek başlılık yıpratıcı olsa da belli ki Özel'in yazılarının varoluşsal dayanağıdır. Özel kendisine özgü, diğerlerine benzemeyen bir bilinçle olup bitene bakan bir yazar olarak kendi ontolojik pozisyonunun diğerlerine karşı sağlamlaştırır.

Özel kendi bilincini diğerlerinden ayıştırdıktan sonra bir sonraki aşamaya geçer ve kendi kendine “ben bir Müslüman olarak ne yapıyorum” sorusunu sorar (s. 30). İsmet Özel'in ne yapıyorum sorusu Lenin'in “ne yapmalı” sorusuna benzer ancak ondan farklıdır. Ne yapmalı, geleceğe ilişkin bir tasavvura gönderme yaparken ne yapıyorum, hali hazırda yaptığım şeye odaklanır. Özel gelecekteki bir aksiyonun planını oluşturmayı değil, şu an alınacak sorumluluğun ne olduğunun açığa çıkarılmasını önceler. Burada aynı zamanda devreye belirleyici bir kavram olarak

“Müslüman” girer, İsmet Özel herhangi biri olarak değil bir Müslüman olarak yapacağını yapıyordur. O halde nedir bu Müslümanlık, İsmet Özel’i nasıl tanımlar?

İsmet Özel’in ne yaptığı ve Müslümanlığın ne olduğu dolayısıyla Müslüman olarak bir şey yapmanın ne olduğu sorusuyla karşı karşıya kalıyoruz. Özel, tam bu noktada bir manevra yapar ve bir adım geriye çekilir. O bir adım geride Düşünce’nin ne olduğu sorusu ortaya çıkar.⁸ Bir entelektüel-yazar-şair, Düşünce’nin ürünüyse o Düşünce’nin ne olduğu ortaya çıkarılmalıdır. Özel bundan sonraki çizgisini belirleyecek önemli bir çıkarım yaparak Düşünce’nin evrensel bir varlık olmadığını her ırkın-kültürün kendi özgü bir düşüncesi var olduğunu söyler.⁹ O halde Düşünce, kültürün ürünüyse, kültürün unsurları olan iklimin, tarihin, yaşama biçiminin ve dilin ürünüdür (s. 33). Özel’e göre “Düşünce ancak yerinde ve zamanında, kendi derin kaynaklarından toprağın yüzüne çıktığında yerli yerine oturabilir, sağlıklı bir işleyiş gösterebilir” (s. 33).

İsmet Özel, *Zor Zamanda Konuşmak*’ta önce günlük fıkra yazarının kim olduğuna baktı, buradan günlük fıkra yazarının nasıl olur da gündeme esir olmadan yazabileceğini araştırdı. Kendisini özel bir bilinç olarak diğerlerinden ayırdı ardından kendi ontolojik pozisyonunu “Müslüman” olarak belirledi. Fakat bununla da yetinmedi, bir düşünen adam olarak düşüncenin ne olduğunun tanımına ulaşmaya çalıştı. Düşüncenin ırk-kültürden kaynaklandığını saptadı. Irk-kültür doğal olarak yer ve zamana bağlıdır, Özel bu durumda soyut/evrensel bir Müslümanlığa değil somut yer-zamanla bağlı bir Müslümanlığa ulaşmak ister. Tam da bu noktada İsmet Özel’in somut ve soyut vatan ayrımı yaptığını görüyoruz. “Soyut vatan insanların son yüzyıldaki propaganda yöntemleriyle zihinlerine dolan “ideolojik” vatanlardır” (s. 35). Burada Özel’in 12 Eylül öncesi sosyalizmine ve İslamcılığına gönderme yaptığı açıktır. Sosyalistler ve İslamcılar üzerinde yaşadıkları somut ve filli bir ülkenin siyasi ve iktisadi yapısı, işleyişi, halkın mevcut durumu ile ilgilenmeyen “içinde yaşadıkları topluma, toplumsal örgütlere “bizim” diyemeyen insanlar halinde olmuşlardır” (s. 35). Bu insanlar Özel’e göre “kendi fantastik dünyalarında, meslek öbeklerinde, siyasi kamplarda buldukları “biz” duygusuna kaçarlar” (s. 36).

Günlük fıkra yazarı-ben İsmet Özel-Müslüman-Düşünce-somut vatan izleği, Özel’i Türkiye’nin nomosuna çıkarır. Özel’e göre eğer bizler somut olarak Türkiye ülkesinde yaşıyorsak, yüzümüzü Türkiye’nin kültürünün ne olduğuna dönmeliyiz. Düşünürün, burada somut ve fiili düşünür olarak İsmet Özel’in vazifesi, Türkiye’nin nomosunu araştırmaktır. Özel’e göre Türkiye’nin nomosuna çeşitli ideolojiler tarafından sınırları çizilmiş Türkiye’yi araştırmakla varılamaz (s. 37). Türkiye’nin nomosuna somut ve var olduğu şekliyle “Türkiye’nin vazgeçilmez değerlerinin “algılanması” sonucunda varılabilir.” (s. 38).

Buraya kadar İsmet Özel düşüncesinin mükemmele yakın bir uyum içerisinde çalıştığını söyleyebiliriz. Bu aşamada sadece evrensel Müslüman kategorisinin nasıl bir yerel kültüre-nomosa indirgenebileceği sorusu sorulabilir. Bu soruya da belirli bir mütevazılık içerisinde cevap verilebilir. Evrensel bir dinin ne olduğunun ve nasıl tecrübe edilebileceğinin somut bir mekânda ve somut bir tarihsel tecrübe içerisinde idrak edilebileceği söylenilebilir. Ancak İsmet Özel böyle bir cevapla yetinmeye razı olmaz, çok daha geniş ufuklara açılmak ister. Nitekim İsmet Özel düşüncesini bundan sonra çetrefilleştiren onun söz konusu mütevazı sınırlar içerisinde ikamet etmemesi olacaktır.

“Bizim savaşımız, Müslümanların savaşı ilginç çağa, çağın ilginçliğine karşı bir savaştır. İlginç bir çağda yaşıyoruz, ama hayatımızı bu bunaltıcı ilginçlikten kurtarmak istiyoruz” (s. 87). İsmet

⁸ Burada Düşünce’nin D’sini bilerek büyük yazdım. Özel’in genel bir düşünceye değil tikel bir Düşünce’ye referans vermesine anıştırma yapmak istedim.

⁹ Özel, Rene Guneon’a atıfla ırk kavramına yüklenen olumsuz çağrışımların kavramın anlamını çarpıttığını ifade eder: “İrk kelimesinin hemencecik kafatası çağrışımı yapması ne yazık ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında, galip tarafın yani ABD ve SSCB’nin müşterek propagandaları yüzündendir. Yoksa ırk kültürel bir kesinliğin belirtisi olarak ele alınabilir. Nitekim Rene Guneon buna yakın bir kullanımı benimsemiştir” (1993, s. 31-32).

Özel ilginç bir çağ kavramını gittikçe açacaktır; ona göre yaşadığımız ilginç çağı karakterize eden Batı medeniyetinin ta kendisidir (s. 92). Özel, görüşlerini sürdürür; Batı medeniyeti sadece bu çağda değil çağlar boyunca “mübadelenin itibari değeri ve sözleşmenin keyfi hükümleri” temel mantığında ortaya çıkmıştır. Bu mantığa göre “iki insan arasındaki münasebet her birinin insanlığına değil, kâğıt üzerindeki değerlerine dayalı olarak kurulur” (s. 93). Özel'e göre yaşadığımız çağda Batı medeniyeti tekilleşmiş, tek medeniyet halini almıştır çünkü Batı medeniyeti coğrafi olarak sadece Batı'da yaşanır değildir, Türkiye'de dâhil olmak üzere Batı dışı dediğimiz yerlerde Batı yaşam tarzına uygun yaşar hale gelmiştir; “Batı medeniyeti dışında kalmak New York'ta ne kadar mümkünse Çorum'da da o kadar mümkündür” (s. 99.).

İsmet Özel, Müslümanların savaşının çağımızda küreselleşen ve tek medeniyet halini alan Batı medeniyetine karşı olması gerektiğini savunur. Özel'in politik öznesi “Müslüman” olarak belirir çünkü Batı sistemine karşı mücadele etme imkânını sadece İslam verir. Çünkü İslam dışı diğer hiçbir “otantik gelenek” Batı sistemini “dışta bırakabilecek “itikadı” mesnede sahip değildir”. “Yalnız İslam “küfir” kelimesine muhteva kazandırabilecek teçhizata sahiptir” (s. 125).

İmdi, İsmet Özel'in düşünce çizgisinin üzerinden tekrar geçsek, Özel'e göre Müslüman, Düşünce'ye hizmet vermelidir, bu düşüncede ancak tarih ve coğrafyayla sınırlı somut vatanda ortaya çıkar. Fakat bu somut vatanda düşünceyle uğraşacak Müslüman'ın gayesi sadece İslam'ı zaman ve mekân sınırları içerisinde idrak etmek değildir; Müslüman aynı zamanda Batı medeniyetine/tek medeniyete karşı da savaşması gereken kişidir. Fakat buradaki savaş söz konusu edilen Müslüman ve “kâfir” in (Batılının) soyut savaşı mıdır? İsmet Özel'in düşünce çizgisine göre böyle olmamalıdır, böyle olursa şimdiye kadar yaptığı somut vatan vurgusu boşa düşer. O halde Özel'in düşüncesinin mantıki sonucu medeniyete karşı savaşacak olan/savaşmaya yetkili politik özne herhangi bir Müslüman değil Türkiyeli Müslümandır. İşte bu noktada İsmet Özel'in mütevazilikten sapması ortaya mantıksal bir zorluk çıkarır. İsmet Özel 'bir Müslüman olarak ben, İslam'ı soyut-teorik olarak değil Selçuklu ve Osmanlı tecrübesine de dayanarak Anadolu coğrafyası içerisinde yaşanan somut İslam olarak tanıyacağım' görüşüyle yetinse söz konusu İslam tecrübesinin nesnel bir biçimde çalışılmasıyla-incelemesiyle yetinilebilirdi, bu da Özel düşüncesine mutlak bir tutarlılık verebilirdi. Ancak Özel böyle bir nesnel çalışmayla yetinmek istemez ve Türkiye Müslümanlığının modern medeniyetle mücadele verebilecek somut bir tecrübe olarak ortaya çıkarılması gerektiğini iddia eder. O halde biz Türkiyeli Müslümanlar olarak sadece bu ülkenin İslami tecrübesini araştırmakla yetinemeyiz aynı anda bu ülkede yaşanan İslam'ın medeniyete karşı savaş verebilecek güçte-potansiyelde olduğunu da kanıtlamamız gerekir. Bu noktada 'İslam'ın zaten böyle bir potansiyeli var' argümanını ileri sürmekle yetinilemez eğer bu argümanla yetinilirse Özel'in soyut vatancı-ümmeççi Müslümanlara yaptığı, ideolojik olma-gerçekten/somuttan kopma eleştirisi boşa düşer. Bu durumda İsmet Özel'in 'zaten İslam'ın böyle bir potansiyeli var' önermesinden fazlasını, 'Türkiye Müslümanlığı tecrübesinin böyle bir potansiyeli var' önermesini kanıtlaması gerekir.

Bu önermenin İsmet Özel düşüncesi açısından doğurduğu sıkıntılı sonuç onu Türkiye Müslümanlığına dair bir soyutlama yapmak zorunda bırakmasıdır. Sadece Türkiye Müslümanlığının güncel ya da tarihi somut araştırmasıyla yetineceğini ileri sürse bu araştırma, ulaşmak istediği medeniyetle savaşacak Müslüman Türk'e göre fazla iddiasız-düşük hacimli kalacaktır; hâlbuki Özel'in 'evet somut Türkiye tecrübesine bakacağım ama bu tecrübe diğer tecrübelerden ayrıksı/farklı bir tecrübedir' görüşünü öne sürmesi gerekir. Türkiye tecrübesi mesela Endonezya tecrübesi, Mısır tecrübesi gibi herhangi bir somut tecrübe değildir, soyutlaştırılabilir bir tecrübedir noktasına varması gerekir. Nitekim Özel tam da bu argümanı kendi düşüncesinin mantıki sonucu olarak ileri sürecektir: “Türkiye hem dünyanın herhangi bir ülkesidir ve hem de dünyanın hiçbir ülkesinin sahip olmadığı özellikle donatılmıştır. Biz, kendimiz de öyleyiz” (s. 185).

İşte somut Türkiye tecrübesinden kâfirle savaşacak Müslümanın çıkarılmasının zorluğu İsmet Özel düşüncesinin 1980'ler boyunca aşmaya çalıştığı esas gerilimdir. Bu gerilimin üretici bir gerilim olduğunu somut Türkiye ve soyutlaştırılabilir tecrübe arasındaki diyalektiğin Özel açısından önemli açılımlar oluşturacağını göreceğiz.

2. Evrenselcilik İçerisinde Arayışlar: Ümmetçilikten Kulluğa *Taşları Yemek Yasak Kitabı*

Zor Zamanda Konuşmak'ta İsmet Özel, Türkiye Müslümanlığını hâkim-modern-teknolojik-tek medeniyete karşı koyma potansiyelinde olan yegâne siyasi varoluş olarak tanımlıyordu. Ancak Özel'in bu tanımının özü itibarıyla soyuta açılan bir tarafı olduğunu iddia etmişim çünkü Türkiye Müslümanlığının somut-nesnel araştırmasıyla bu iddiayı geçerli kılmak kolay değildir. Türkiye'nin nomosunun somut olarak araştırıldığı daha ilk aşamada Türkiye'de kültürel olarak bir seküler-dindar ayrışmasının olduğu yadsınamayacak şekilde ortaya çıkar. Özel bu soruna 80'ler boyunca yazdığı çeşitli pasajlarda çözüm arayacaktır. Nitekim henüz *Taşları Yemek Yasak* kitabının önsözünde “siyasi otoriteler bakımından Türkiye'de yaşayan insanların Müslüman olduğu gerçeği artık görmezlikten gelinmiyor” ifadeleriyle 12 Eylül sonrasında Kemalist laik bürokrasinin de Türkiye halkının Müslüman olduğunu kabullendiğini ifade eder (1993a, s. 7). Özel laik yönetici elit-Müslüman halk ayrışması meselesine ileride dönecektir ama *Taşları Yemek Yasak* kitabında bu ilk sorunu büyük ölçüde bir yana bırakır. Daha acil olarak ele aldığı ikinci mesele Türkiyeli Müslümanların somut olarak ne durumda olduğudur. Laik-Müslüman çatışmasını bir kenara koyduğumuz durumda dahi acaba Türkiyeli Müslümanlar, Özel'in işaret ettiği medeniyete karşı mücadele eden ya da etme potansiyelinde olan özne konumunda mıdır? Özel bu soruya da olumlu cevap veremez ve Türkiyeli Müslümanları üç gruba ayırır. Bu üç grup, Müslüman olmanın sorumluluğunu üzerinden atmak için bahane kılınan “üç kaçamak” ile örtüşür. “İlk kaçamak kendi gücümüzün önemli işleri başarmaya yetmeyeceği inancında beliriyor” (s. 8). Bu ilk kaçamağa saplanan grup apolitik Müslümanlardır, bu Müslümanlar bir politik özne olmak için çaba sarf etmezler, kendilerinde o gücü ya da iradeyi görmezler, daha ziyade merkez siyasetin etkisi altında edildendirler.

“İkinci kaçamağımız sorumlulukları mensup olduğumuz gruba, çevreye, yapıya yıkmaktır” (s. 8). İkinci gruptaki Müslümanlar yarı politik Müslümanlardır, bu gruptakiler belirli politik sorumlulukları olduğunu kabul eder, kabul etmenin ötesinde kendisini belirli bir gruba, partiye veya cemaate bağlayarak bu sorumluluğu yerine getirdiğini düşünür. Ancak bu Müslümanların da politikliği eksiktir çünkü kurucu-üretici bir bilinçten yoksun bir politikliğe bağlanmışlardır. Söz konusu ikinci gruptaki Müslümanların dar lidercilik-particilik ya da cemaatçilik siyaseti dışına çıkması mümkün değildir. “Ve nihayet belli başlı kaçamaklarımızın üçüncüsü beynelmile İslami hareketlerin bize düşüne sorumluluğu yerine getireceklerini umduğumuz zaman karşımıza çıkar” (s. 9). Bu üçüncü grup Müslümanlar bilinçli olarak politik Müslümanlardır, bunların belirli bir okuryazarlıkları olduğu da anlaşılır fakat bu Müslümanlar politikayı somut olarak Türkiye'nin nomosunda değil evrensel-ümmetçi İslami hareketlerde bulurlar. Bu tarz bir İslami siyaset ise Özel'e göre yine sorumluluğu başından atmaktır çünkü bu gruptakilerde en nihayetinde ümmetin büyük ve aşılabilir sorunlarına yönelerek Türkiye gerçekliğine sırtlarını dönerler, günün sonunda evrenselci Müslümanların da elinde politik etkiye dönüşmeyen bir İslami söylemden fazlası kalmaz.

İsmet Özel, *Taşları Yemek Yasak*'da ümmetçi-evrenselci İslamcılarının yanlış politik bilincine karşı somut olarak sorumluluk alabilecek nomosçu-Türkiyeci bir Müslümanlığı inşa etmeye girişir. Özel, Türkiye'ye özgü bir Müslüman cemaat kurmak ister. Ancak burada şu soru ortaya çıkar Türkiye'de kurulacak Müslüman cemaat, evrenselci-ümmetçi umdeler üzerinde kurulmayacaksa hangi prensipler üzerinde kurulacaktır? Özel bu soruya kendi inşa ettiği özgürlük felsefesiyle cevap verir:

“Kişiliğimize özgü farkları koruyacağız ve birlikte bulunduğumuz Müslüman cemaati sabit yorumun sınırları içine hapsedmek gibi bir ısrarımız olmayacak. Peki, nasıl birleşeceğiz yeni bir düşünme yolu olarak İslam'da? İslam'ın yeni bir düşünme yolu olduğunu anlayabilmek özgür olmaya dayalıdır. İslam özgür olmanın bilgisidir. Hâlbuki kişilikleri silmek ve bir yorumla sistemleştirilmiş bir yapıda gerçeği mutlaklaştırmak yalnızca kula kulluğu getirir ki bu da İslam'ı kundaklamaktan başka bir şey olmaz. Nass'lara yani Kuran-ı Kerim'in muhkem ayetlerini sıkı sıkıya bağlı kalarak ve Resulullah'ın sünnetinden hiç sapmaksızın özgür olmak nasıl mümkündür?” (s. 17).

Özgür Müslümanlar dünya hayatının kısıtlılık ve zorluklarına karşı Batılılardan (Özel terminolojisinde kâfirlerden) farklı bir hareket yolu seçerler (s. 20). Özel, özgür Müslümanların hareket yolunun aynı zamanda bir düşünme yolu olduğunu belirtir. Müslümanların söz konusu özgün düşünme yoluna “kendi insan vasıflarını tanıdıktan sonra birlikte yürümeyi düşündüğü veya seçtiği Müslümanın insan vasıflarını tanımakla ilk adımı atabileceğine inanıyorum” (s. 20) görüşünü öne sürerek Müslümanları bir öz düşünümSELLİĞE çağırır. Fakat bu çağrı da nihayetinde belirsiz bir çağrıdır; Müslüman kendi Müslümanlığı ya da yanındakinin Müslümanlığı üzerinde düşünürken neyi araştıracaktır? Özel, özgürlük felsefesini Müslümanların özgürlüğü ile Batıların hürriyeti arasındaki karşıtlık içerisinden biçimlendirir. İsmet Özel, Müslümanların özgürlüğü ile Batıların hürriyetini kıyaslarken etimolojiye başvurur, öz, ilahi bir cevherdir, ilahi bir cevher olma özelliği sebebiyle Allah tarafından konulmuş emir ve yasaklarla öz güçlenir, Müslümanın özü “gürleşir”, özgürleşir hâlbuki hür olmak sınırlanmamış olmaktır, Batılı insan toplumsal siyasi, ya da ilahi sınırlardan hürleştikçe, bu sınırları aştıkça hürriyete kavuşur. Özgürlük ilahi sınırlarla irtibatlanmakken hürriyet tam tersi bu sınırları yıkmakla ortaya çıkar (s. 22). Özel'e göre ilahi sınırlarla irtibatlanmak ise Müslüman için ancak vahiyle gelen bilgiye uymakla mümkün olur (s. 29).

Özgürlük-hürriyet ayrımı özgürlüğün ne olduğunu anlamamız için önemli bir ayrımdır ancak baştaki soruyu unutmamalıyız. Özel, Türkiye'nin nomosunu belirleyecek Müslümanın özgür olması gerektiğini belirtiyordu; özgür olmak için ise davranışlarımızın şirazesini olan muhkem ayetlere ve Hz Muhammed'in uygulamalarına (sünnet-i seniyye'ye) dönmemiz gerekir (s. 51). Fakat İsmet Özel'in İslam'ın asli kaynaklarına dönme çağrısı fazlaca evrenselci-ümmetçi İslamcılarının kaynaklara dönme çağrısını çağırıştırır mı?

Özel tekrar hatırlarsak yola bir Müslüman günlük fıkra yazarı ne yaparsa anlamlı bir iş yapmış olur sorusunun cevabını araştırmakla başlıyordu. Müslüman fıkra yazarı Düşünce'ye hizmet etmeliydi. Bu düşünce nomosla, tarihi ve coğrafi sınırlarla belirlenen bir düşünceydi. Türkiye özelinde bir düşünce adamı Türkiye'nin nomosunu somut kültürel varlığı içerisinden çalışmalıydı. Ancak Türkiye'nin somut bir şekilde çalışılması da Müslüman düşünce adamı için yeterli değildi çünkü Müslüman düşünce adamı Müslüman olması itibarıyla Batı'nın baskısına karşı mukavemet etmeliydi. Türkiye'nin nomosu Müslüman düşünce adamına kâfire karşı mücadele edebileceği kültürel kaynağı somut olarak sağlayacaktı. Fakat Özel bu noktadan sonra somut vatana bakmakla yetinmedi, söz gelimi Türkiye halkının Müslümanlığının yaşandığı şekliyle kâfirle savaşılabileceği sonucuna ulaşmadı. Tarihsel bir analiz yapıp Türk Müslümanlığının kâfirle savaşmaya en müsait Müslümanlık olduğu araştırmasına da girişmedi. Bunun yerine somuttan soyuta atladı Türkiye'de Müslümanlığın alması gerektiği şekli bir özgürlük felsefesiyle bağlantılı olarak kaynaklara dönmeye buldu. Neticede Özel'e göre Türk halkının İslam'ı somut olarak Kuran ve Sünnet'e dönmüş bir İslam değil, Kuran ve Sünnet'e dönmesi gereken bir İslam'dır. Bu iki önerme arasındaki fark Özel düşüncesi açısından son derece kritiktir, eğer biz somut vatani araştıracaksak somut vatanın İslam'ıyla yetinmemiz gerekir hâlbuki somut vatanın İslam'ının doğru bir İslam olmadığını söylüyorsak orada soyut bir ilke ortaya koyuyoruz demektir, soyut ilke ortaya koyulduğu anda da nomosun alanından çıkıp evrenselin alanına kayma riski ortaya çıkar. ‘Türkiyeli Müslüman şöyle bir Müslümandır ve bu somutluğu itibarıyla doğru Müslümanlıktır’

demek somut bir analizken ‘Türkiyeli Müslüman şöyle olmalıdır şöyle olursa o doğru olur’ demek soyut bir analizdir.

İsmet Özel’in somut Müslümanlığı ararken soyut Müslümanlığa varması aslında beklenmedik bir durum değildir. Yukarıda da tartıştığım üzere Özel kendisini ‘Türkiye Müslümanlığına bakacağım çünkü Türkiye, ülkelerden bir ülke olarak bana somut İslam tecrübesini verecek ve ben İslam’ı bu tecrübe üzerinden okuyacağım’ diyerek kendi pozisyonunu sınırlasa düşüncesinde bir çelişki ya da gerilim yaşamazdı. Hâlbuki Özel belirli bir İslam’ı kâfire karşı savaşacak İslam olarak ortaya çıkarmak ister. Bu da yaşanan, tecrübe edilen bir İslam’dan ziyade yaşanılması beklenen, arzu edilen bir İslam’a zorunlu olarak kapı açar. Bu durumda da İslam aslında kökenlere dönmekle doğru olarak yaşanır soyutluğuna varılır.

Özel kendi kaynaklara dönme düşüncesinin, fundamentalizminin, evrenselci İslamcılarının fundamentalizmiyle yaklaşması tehlikesine karşı kendi pozisyonunu belirginleştirmek için evrenselci-ideolojik İslamcılık eleştirisine yoğunlaşır. İdeolojik İslamcılık İslam’ı dünyevi (ekonomik-siyasal) bir amaç için kullanır. Aslında İslamiyet’i bir amaç uğruna kullanan gruplardan ilki İslamcılar ya da Müslümanlar değil Bolşeviklerdir (s. 70). İslam her zaman düzen sahipleri tarafından kullanılmaya çalışılmıştır ancak bu kullanma daha ziyade halkı düzene sokmak için herhangi bir dinin kullanılabilmesi kadardı. Bolşeviklerin farkı Özel’e göre “doğrudan doğruya İslami ilkelere atıfta bulunmaları, ajitasyon ve propagandalarına dinin esaslarına matuf sloganlar kullanmalarıydı” (s. 70). Sosyalistler doğrudan İslam’ın esaslarına gönderme yaparak sosyalizmle İslam’ın doktriner bakımdan birbirlerine yakın/yakın oldukları tezini ortaya atmışlardır. Özel’e göre Bolşeviklerin bu tezleri kendileri açısından Müslüman halkları kendi yanlarına çekmek bakımından anlaşılabilir ancak esas sorun Müslümanların da söz konusu sosyalist tezler tarafından ikna olmuş olmalarıdır. Özel’e göre “Eğer sosyal adalet ve sosyalizm istiyorsanız asıl sosyal adalet ve sosyalist ilkeler İslam’dadır” görüşü savunulduğu zaman Müslümanların itikatlarının özü boşaltılmış, İslam sosyal amaçlara varmak için araçsallaştırılmış olur (s. 71).

İdeolojik İslamcılık söz konusu araçsallaştırmadan sorumludur o halde İslam’ın ideolojik tezahürleri değil kendisi olarak İslam, Müslümanlar tarafından kabul edilmelidir. Fakat bu kendisi/özünü itibariyle İslam o halde nedir? Bu soruya Özel “hayattan bir istifade yolu değil, hayata bir anlam verme yolu olarak İslam” cevabını verir (s. 80). Özel’e göre “istifademize açık olan şey ibadetlerimiz, kulluğumuzdur” (s. 80). O halde ideolojik İslam ile kulluk olarak İslam arasındaki fark ilkinin “politik, iktisadi ve kültürel baskılardan kurtulmak için İslam’a muhtacız” demesi, ikincisinin ise “İslam’ın hepimize ebedi hayatı sağlayacak damarına yaklaşabilirsek evleviyetle politik, iktisadi ve kültürel yozlaşmadan kurtulacağız” demesidir (s. 84). Özel haliyle ikinci kamptadır.

Özel’in teorik-politik felsefesi son derece cüretkârdır. Bu cüretkârlığı evrenselci-ümmeççi İslamcılığı tanımlı-varoluşu itibariyle İslam’ı araçsallaştırmak suçlamasıyla mahkûm etmesinde ortaya çıkar. Ancak evrenselci İslamcılığı bu şekilde mahkûm etmek Özel’in kulluk olarak İslam düşüncesini tek başına cisimleştiremez. Özel İslam’ı bir anlam çerçevesi olarak kabul etmek gerektiğini ve onu hiçbir politik, iktisadi, toplumsal hedef için araçsallaştırmamak gerektiğini ifade eder. Ancak bir anlam çerçevesi olarak İslam’ın politik, iktisadi ve toplumsal alanlara söyleyeceği şey ne olacaktır, bu alanlara nasıl bir etkide bulunmak isteyecektir? Eğer bu alanlara bir etkide bulunmayacaksa buradaki kulluk anlayışı son derece bireysel-metafizik bir yere savrulmaz mı soruları ortaya çıkar. Özel, ‘kulluk bilincine sahip ol, diğer meseleler kendiliğinden hallolur’ tarzı bir kendiliğenciliğe politikayı-araçları yok sayan bir metafiziğe uzun süre saplanamaz. Kulluk olarak İslam projesini politik olarak nasıl işleyeceğinin anlatma gereğini duyar.

3. Bakanlar ve Görenler ve Faydasız Yazılar Kitaplarında İhsan/Kulluk İslamcılığı

İsmet Özel'in ilk baskıları art arda 1985 ve 1986 yıllarında yapılan *Bakanlar ve Görenler* ile *Faydasız Yazılar* kitapları Özel'in şimdiye kadar ki düşüncelerini topladığı kitaplar olmasının yanı sıra kendi İslam projeksiyonunun politik işleyiş ve sonuçlarıyla ilgili analizler yaptığı kitaplardır. Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce katıldığı sosyal yardım teşkilatı Hilfil Fudul örneğini gündeme getirerek “mazlumdan değil de zalimden yana ortaya konulan her davranış gayriislami'dir” (2000a, s. 23) argümanını ileri süren Özel, kulluk merkezli İslamcılığını şekillendirmeye çalışacaktır. Zalimden değil mazlumdan yana olmak, bir siyaset felsefesinin öncülü olabilir ancak tek başına bu öncül mazlumdan yana olma mekanizmalarının pratikte nasıl çalışacağını göstermez. “Mazlumdan yana olma” soyut ifadesinin somut göstergelerinin ne olacağı ortaya koyulmalıdır. Nitekim Özel, kulluk İslam'ının içeriğini geliştirmeye devam ederken pratiğe dair çıkarımlarda bulunabilecek analizler öne sürer. Bu çıkarımları İslam'ın Batı medeniyeti ile karşıtlığı içinde kurar. Özel'e göre Batı medeniyeti oldum olası insanı beden ve zihin olarak ikiye bölerek Kartezyen bir anlayış içinde algılamış, insan zihnini ise yegâne değer ve anlam üretme kaynağı olarak kabul etmiştir (s. 36). İlahi bir sınır tanımayan Batı zihni, öte dünya ve ahiret inancını reddetmiş ancak bununla da yetinmeyerek mevcut dünyayı da olduğu gibi kabul etmemiş zihni olarak oluşturulmuş başka ve yeni dünyalara, “ütopya” ya kapı açmıştır (s. 39). Özel, kulluk merkezli İslamcılığın ütopya yerine “bize verilmiş olanı” kavrayacağımız” “ihسان” siyasetini vaaz edeceğini ifade eder (s. 41):

“Evet, biz Müslümanlar günden güne İslami olan bir hayatı kurmak istiyoruz. Ama bu hayat bir “devrim” gölgesinde avuntu aramak değil, her gün kurmaya çabaladığımız yeni bir anlamın zenginleştirdiği hayattır. Müslümanlığımızı yeni bir toplum organizasyonuna bırakmanın bir afyonkeşlik olduğunu, Allah'ın bizi zamanında ve yerinde yarattığına inandığımız gün çevremizde birçok şeyin aydınlandığını, aydınlatılmaya muhtaç olarak bizi beklediğini kavrayabiliriz. Kâfirler kendilerine birçok gerçeğin kapanmış oluşundan ötürü bir muhayyel hayat pınarı arayabilirler, biz bize verilmiş olanı kavrayarak “ihسان” a ulaşabiliriz” (s. 41).

Bize verilmiş olanı kavrayacağımız ihسان acaba bize verilmiş olanı “kabulleneceğimiz” bir ihسان mıdır? Özel ütopyayı ve devrimi, zihnin ürettiği vizyonlar olarak reddederken acaba yine insan zihninin ürettiği bir metafizikten kaynaklı bir muhafazakârlığa mı varmaktadır? Devrim düşüncesinin reddinin metafizik gerekçelerini Özel bize anlatmaktadır fakat ya “reform”? Eğer reform da insan zihninin ürünü bir batılsa mazlum nasıl kendi durumu düzeltecek mekanizmalara, mücadele biçimlerine kavuşacaktır? Özel'in Batı medeniyetinin öncülüğünde insanlığın “doymak, protein almak, herkesin protein alması, çok protein almak meselesine geldi dayandı” (s. 61) ifadesini, ekonomizmin her türlü insan faaliyetinin ana belirleyeni haline geldiği eleştirisini haklı bulmak başkadır, protein meselesinin (ekonominin) insanlık tarihinin başından beri insanların meselesi olduğunu ve bu meselenin nasıl daha hakça ya da adilce çözülebileceğine dair politik-ekonomik mekanizmaların oluşturulması gerektiği başkadır. Ekonomizm eleştirisi ekonominin insan oluşun parçalarından biri olduğu gerçeğini değiştirmez.

Özel'in siyaset felsefesi *anlamayı*, *yapmanın* önüne koyar, önce kulluk bilinci elde edilecek, dünya olduğu gibi kavranılacaktır, ondan sonraki aşama da eylem sahasına geçilebilir. Hâlbuki Müslümanlar Özel'e göre üç yüzyıldır anlamayı bir kenara koymuş, anlam altyapısını oluşturmadan sosyal ve siyasi belirlenimlerin içinde olmuşlardır. Bu anlama kavuşturulmamış politik tavırlar bir İslami özgünlüğe yol açmamış çağın belirlenimleri çerçevesini aşamayan düşünce ve eylemler olarak kalmışlardır.¹⁰ Özel'in *anlama* yaptığı vurgu anlaşılırdır ancak

¹⁰ “Dün olduğu gibi bugün de içinde bulunduğumuz zorlukların hemen hepsi, Müslümanların davranışlarında kalkış noktası olarak tarihi ve sosyolojik verileri esas almalarından doğmaktadır. Her zaman acilen uğraşılması gerektiğine inanılan “sosyal” veya “siyasi” bir konum olduğu kabul edilmiştir. Birinci meseleyi çözmeden ve aralıksız bir meşguliyetle sosyal ve siyasi bir karakter sahibi olan bir meselenin çözümüne bağlanmak aşağı yukarı üç yüzyıldır

anlamdan eyleme nasıl geçileceği belirsizliğini korur. Özel'in anlamın yapıcısı ve ileteni olarak yine evrenselci İslamcılarını hatırlatırcasına bir ilk-kurucu cemaat fikrine yöneldiğini görüyoruz. Özel'e göre "gerçek Müslümanca bir hayata adım atmak için üç kişinin şüpheden arınmış ilişkisi yeter. Sonraki mesele bu içten, dürüst ve açık insan münasebetlerinin daha çok insana mal edilmesidir" (s. 88).

Özel, 1980'lerin ilk kitabı *Zor Zamanda Konuşmak*'ta otantik Düşünce'nin somut vatanın incelenmesiyle ortaya çıkarılabileceğini ve Batı'ya karşı ancak Türkiye Müslümanlığı tecrübesi içerisinde cevap verilebileceğini iddia etmişti. Ancak Özel'in somutluğa yaptığı bu çağrı, *Taşları Yemek Yasak* kitabından itibaren *Bakanlar ve Görenler*'de katmerlenecek bir soyutluğa ulaşacaktır. Özel, ilginç biçimde evrenselci-ümmetçi İslamcılığa karşı bir yerel İslamcılığı da savunuyor değil gibidir. Çünkü böyle bir yerellik vurgusu olması için Türk İslam'ı vurgusu yapması beklenirdi. Türk İslam'ının yaşandığı şekliyle Batı'ya/küfre meydan okuması üzerinde durmalıydı. Hâlbuki Özel, mevcut Kutup-Mevdudi-Şeriatî çizgisindeki evrenselci İslamcılığa karşı kendi evrensel İslamcılığını çıkarıyor gibidir. Ütopyacı İslamcılık ne kadar Türkiye ya da herhangi bir yerel tecrübeyi aşkın evrensel İslamcılık önermesiye benim burada kulluk ya da ihsan İslamcılığı olarak isimlendirdiğim İsmet Özel'in İslamcılığı da aynı şekilde yerel tecrübeleri aşan evrensel bir İslamcılık önermesidir.

Özel'in ihsan İslamcılığının şu ana kadar tartıştığımız kadarıyla üç prensip üzerinde kurulduğu anlaşılıyor. İlk prensip, ihsan İslamcılığının aslında kulluğun ne olduğunun, bu dünyada kulun durum ve vazifesini idrak etmesi/anlamasıyla ilişkili olduğudur. İkinci prensip, söz konusu anlama aşamasında bir Müslüman herhangi bir sosyal veya siyasi angajman/eylem içine girmemelidir. Üçüncü prensip ise ihsan İslamcılığının mevcut Müslümanlık içinde devşirilemeyeceği sıfır noktadan/kulluktan başlamak üzere inanan iki Müslümanın üçüncüsüne sirayet etmesiyle oluşacak bir ilk cemaat yoluyla ortaya çıkacağıdır. Özel'in bu üç prensip üzerine kurulu ihsan İslamcılığının benim müşahede ettiğim problemi ihsan İslamcılığının insanın/kulun kendisine bu dünyada *ihsan* edileni kabul etmesi gerektiğine dair metafizik çıkarıma yol açabilecek olmasıdır. Bu çıkarım insanın durumundaki herhangi bir ekonomik, sosyal ya da siyasi iyileşme arayışını kökensel olarak reddeder. Özel bir taraftan da Hz. Peygamber örneğine referansla¹¹ mevcut ilişkiler içerisinde bir iyileşmeyi mümkün görmez, mevcut ilişkileri tamamen iptal edecek ve yeni bir ilişkiler bütünü kuracak bir cemaatin teşkil etmesini bekler, bu da potansiyel olarak ütopyacı İslamcıların İslamcılığına yaklaşan bir radikalizme göndermede bulunur. Özel'in ütopyacı İslamcılığı bu derece eleştirdikten sonra yine başka bir yerden ütopyacıluğa varması bir çelişki midir?

Özel'in düşüncelerini yakından incelediğimizde ütopyacı İslamcılıktan farkını şu şekilde görebiliriz. Özel'e göre kul, ihsan İslamcılığının bir gereği olarak içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu kabul edecektir. Fakat bu kabul etme ne kabullenme ne de reddetmedir.¹² Bu idrak üzerinden kul, kendi hakikatini düşünce ve teslimiyet yoluyla gündelik hayat içinde

Müslümanların kendi vasıtalarını kayda değer bir biçimde yeniden değerlendirmelerine engel olmuştur. Sosyolojik ve tarihi kalıplarla ifade edilenler kaçınılmaz olarak bu kalıpların açtığı yolda yürümesine sebep olmuştur" (s. 98).

¹¹ "Peygamberimiz (s.a.v) bize bir tek yol göstermiştir. O cahili toplum ve o toplumun kurumlarını ıslah etmemiştir. İnsanlığa parçalanamaz bir kulluk tavrı önermiş, örneklerini göstermiştir. Asr-ı saadette, putperest kafası mümin kafasına "inkilab etmiş" değildir. Yalnızca "iman" kendi hakimiyetini sarsılmaz bir biçimde kurmuştur" (2000b, s. 103).

¹² İlk baskısı 1986 yılında yapılan *Faydasız Yazılar* kitabına bakıldığında Özel'in ihsan İslamcılığını yeni örneklemelerle güçlendirdiğini görüyoruz. Özel'e göre insanın/kulun bu dünyada yapması gereken fakirliğe karşı mücadele etmek değil zenginlik ya da fakirlik kutuplarının birinde zorunlu olarak bulunduğunu idrak etmektir: "İnsan olarak bizim yapabileceğimiz, yapmamız gereken zıtlıkları ortadan kaldırmaya çalışmak değil (zengin-fakir), zıt kutuplardan birinde aldığımız yeri bilmektir. O zaman aydınlığın ve karanlığın bizim için her hal ve şartta bir anlam taşıdığını fark edebiliriz. O zaman zıtlıkların bulunduğu bir dünyada insan olmanın sorumluluğunu yüklenmemiz gerektiğini anlarız" (2000b, s. 61).

keşfedecektir.¹³ Yapması gereken idrak ettiği hakikati gündelik yaşamda bir hal ve davranış biçimi olarak kuşanmasından ibarettir. O halde İsmet Özel'in düşüncesi ütopyacıya varmaz çünkü onun anlayışında, kul içindeki manayı devşiren insandır. Bu mana insanı belirli bir tavra duruşa sürükleyebilir. Ancak bu kısım kendiliğinden zuhur eder ve herhangi bir doktrinle belirlenemez, sınırlanamaz.

İsmet Özel'in çeşitli ince nüanslarla örülü olarak inşa ettiği ihsan İslamcılığı aynı ütopyacı İslamcılık gibi soyut ve evrenseldir. Ancak Özel en başında da ifade ettiğimiz üzere düşüncesini somut vatan üzerinden geliştirme iddiasında olan bir düşünürdü. O halde Özel açısından şu ana kadar soyut olarak ele alınan ihsan İslamcılığının Türkiye Müslümanlığıyla birleştirecek bir somutluk inşası gereklidir. Özel'in 1980'lerde inceleyeceğimiz son üç kitabı olan *İrtica Elden Gidiyor*, *Surat Asmak Hakkımız* ve *Tehdit Değil Teklif* kitaplarındaki ihsan İslamcılığının soyutluğuyla Türkiye'nin somutluğu arasındaki diyalektik incelenecektir.

4. İhsan İslamcılığı ile Türkiye Arasında Bir Bağ Olarak Demokrasi

İsmet Özel, 12 Eylül sonrasında Türkiye'deki Müslümanlara 1980 öncesi ütopyacı İslamcı hareketlerin kendisini tükettiğini, yeni düzende yeni bir İslamcılığın formüle edilmesi gerektiğini söylüyordu. Bu yeni İslamcılık herhangi bir siyasi harekete, partiye ya da lidere bağlanmak şeklinde ortaya çıkmayacak, tek tek, birey olarak insanların kendi içlerinde bulacakları, hakikati idrak edecekleri bir çekirdek toplum formunda ortaya çıkacaktır. Ancak Özel'in ihsan İslamcılığının iki büyük sıkıntısı mevcuttu; birincisi anlam ve eylemi birbirinden koparıyor, politik eylemi çok uzak bir geleceğe ve ağır şartlara tabi kılıyordu; eylem anlamın o kadar uzağına düşmüştü ki bu uzaklığın nasıl aşılabacağı belirsizdi. İkinci problem politik eylemin bu derece uzaklaştırıldığı yerde insanlara kendi içinde buldukları mevcut şartları ihsan bilmeleri telkin ediliyordu, bu da politikayı ikinci defa uzaklaştırma anlamına geliyordu. Özel her ne kadar mutlak bir muhafazakârlık ve pasifizme karşı çekirdek topluluğun müstakbel eylemliliğini bir teorik imkân olarak bıraksa da pratik olarak Müslümanların ne yapacağı hangi araçları nasıl değerlendirecekleri tamamen boşluğa düşmüştü.

İlk basımı 1986 yılında yapılan *İrtica Elden Gidiyor* kitabıyla İsmet Özel kendi geliştirdiği soyut ihsan İslamcılığı ile somut Türkiye arasındaki rabıtayı kurmaya çalışmıştır. Bu makale sathında inceleyeceğimiz Özel'in 1980'lerdeki düşüncelerini tamamlayacak *Surat Asmak Hakkımız* ve *Tehdit Değil Teklif* kitapları *İrtica Elden Gidiyor* kitabında ortaya koyduğu argümanları güçlendireceği kitaplar olacaktır. O halde Özel'in 1980'lerde ilk olarak yayımladığı *Zor Zamanda Konuşmak* kitabı 1980'ler düşüncesinin ana akslarını ortaya koyduğu, geniş ve genel çerçevesini çizdiği kitapsa ardından gelen *Taşları Yemek Yasak*, *Bakanlar ve Görenler*, *Faydasız Yazılar* kitapları ise soyut ihsan İslamcılığının ütopyacı-ümmetçi İslamcılığa karşı geliştirdiği kitaplardır. Özel, *İrtica Elden Gidiyor* kitabıyla soyutla somut arasındaki bağı kurmaya çalışacaktır.

İsmet Özel, Türkiye'yi ihsan İslamcılığının somutlaşabileceği yer olarak görür. "Türkiye'nin meselesini insanın yeryüzünde bulunuşunun sebepleriyle bağlantılı olarak kavramayı" önerir.¹⁴ Nitekim "insanlığın meselesi ile Türkiye'nin meselesi arasındaki isabetli rabıtayı kurabilmiş olsaydık ideolojik saplantılar da bizi yolumuzdan alıkoyamayacaktı" (1990, s. 35). Özel'e göre ideolojiler Türkiye'yi kendi asli meseleleri yapmamış, daha genel meselelerin bir parçası olarak ele almış olmaları itibarıyla haksızdırlar. Türkiye'nin özgünlüğünün ortaya çıkarılması sadece yerel bir kazanım, kendinden menkul bir anlam olarak değil evrensel bir kazanım ve mana olarak

¹³ "Hayatın keşfi, günlük olarak yaşadığımız hayatta yüce olanı bulma çabasında, yüce saydığımız düşüncelerimizin gündelikleştirilmesine çalışılmasında başlasa gerektir" (2000b, s. 73).

¹⁴ "Eğer Türkiye'nin meselesini şu zaman dilimi içinde dünyada değer sahibi olan, içinde yer aldığımız medeniyetin ölçüleri yardımıyla anlamış isek hareket tarzımızı bir türlü tespit edeceğiz; ama eğer Türkiye'nin meselesini insanın yeryüzünde bulunuşunun sebepleriyle bağlantılı olarak kavramış isek neler yapıp neler yapmayacağımızı başka türlü tespit etme durumunda olacağız" (1990, ss. 33-34).

ortaya çıkacaktır. Nitekim hâkim medeniyet Türkiye'nin bu potansiyelinin farkındadır ve bu sebeple Türkiye "sahte meselelerle" küresel güçler tarafında oyalanır.¹⁵ O halde "uyuyan daha doğrusu uyutulan bir su" gibi olan Türkiye'nin uyandırılmasını gerektirir. Türkiye'nin uyandırılması Türkiye'nin nomosunun araştırılması ile olur. Türkiye'nin nomosunun araştırılması Türkiye'nin "ne" olduğunun araştırılması, Türkiye'nin ne olduğunun araştırılması ise Türkiye'nin meselesinin araştırılmasıdır.

Özel'e göre Türkiye ismi, Batılılar tarafından bu ülkeye verilmiş bir isimdir (s. 29). Özel'e göre "Türkiye deyince Batı kültür dairesinin ortaya çıkışıyla doğrudan bağlantılı, buna mukabil hayatietini söz konusu kültürel dairesini meydana getiren değerlerden farklı unsurlara borçlu olan ülkeyi anlıyoruz" (s. 31). O halde nedir Türkiye'yi Türkiye yapan ve onu Batı'dan ayıran değer? Bu değer Özel'e göre açık bir biçimde Müslümanlıktır. Ne sınıf temelli sosyalizm ne de Türkçülük Türkiye'nin kimliğini belirleyebilir. Türkiye bir dar-ül sulh ve dar-ül İslam'dır.¹⁶ Türkiye'nin kimliğini belirleyen Müslümanlıktır o halde Türkiye Müslüman bir ülkedir diyebiliriz ancak tam bu noktada ortaya Türkiye'nin meselesi ortaya çıkar; Türkiye seküler yönetici kadrosuyla Müslüman halk arasında "bölünük" bir ülkedir.¹⁷ Özel'e göre "ülkemizdeki istikrarsızlığın temelinde ülke insanının "nomos"u ile Türkiye için kararlar alma durumunda bulunanların beklentileri arasındaki zıtlık yatıyor" (s. 38). Bu zıtlık da aslında bir aldatmacaya dayanıyor: "Aşılması zorunlu olan aldatmaca, hepsi aynı mayadan yapılmış oldukları halde bir kısım halkın büyük çoğunluğu "güdülmesi" gereken sürü gibi görmelerinden doğuyor" (s. 15).

Peki söz konusu yönetici sınıf ile Müslüman halk arasındaki ayrım nereden doğmuştur, bu ayrım sınıfsal bir ayrım mıdır? Özel'in analizine göre aslında Türkiye tarihinde Batı'da olduğu gibi bir aristokrat sınıfı hiçbir zaman olmamıştır. Osmanlı'da "ilmiyye, seyfiyye ve kalemiye sınıfları Batılı anlamda bir veya birer sınıf değil, merkezi otoritenin işler halde tutulmasına memur yöneticilerdir" (ss. 53-54). O halde Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma devrine kadar üst sınıftakiler "sahip oldukları değerler, moral kuvvet ve dünya görüşü bakımından toplumu oluşturan diğer insanlardan farklı bir konumda olamamışlardır" (s. 54). Alt ve üst sınıflar araların "din ve örf ile yoğrulmuş bir komünite ruhu" nu yüzyıllar boyu Osmanlı ülkesinde sürdürmüşlerdir ancak Batılılaşma devresinden sonra üst ve alt sınıflar arasındaki bu ortak ruh hali bozulmuş önce sahte aristokrasi, sonra burjuvazi sonra da entelektüeller türemiştir (s. 54).

Madem, Özel'e göre Türkiye'de gerçek siyasi bölünme "bir yanda Batı gibi, Batılı gibi olmaya çabalayanlar" ile "Müslüman olmanın hakkını vermek isteyenler" arasındadır (s. 64), Müslüman olmanın hakkını vermek isteyen halkın Batılılaşmış yönetici sınıfına karşı mücadelesinin yolu ve yöntemi ne olacaktır? İsmet Özel'in devrimci mücadeleye mesafeli olduğunu görmüştük, Özel, Türkiye'de bir sıcak çatışma çıkaracak herhangi bir maceraya sıcak bakmaz,¹⁸ Özel için söz konusu mücadelenin en elverişli ve yetkin mekanizması demokrasidir. Özel, Türkiye tarihine

¹⁵ "Kestirmeden gidip Türkiye'nin meselesini anlamak insanlığın meselesini anlayabilmekte ilk adımdır gibi bir hükme varmak istemiyorum. Fakat Türkiye'nin meselesinin içinde yaşadığımız medeniyetin geleceği konusunda yüz yüze gelinebilecek problemlerin en can alıcı olanlarını muhteva bulunduğu inancındayım. Türkiye'nin meselesinde bizi kolayca yanılgıya sürükleyen husus meselesinin negatif yanısıdır. Yani Türkiye tebarüz edilmemiş özellikleriyle, belirginleşmemiş bunalımlarıyla uyuyan daha doğrusu uyutulan bir sudur. Dolayısıyla Türkiye'nin sahte meselelerle daha çok dolambaçlı bir mekana salıverilmesi içinde yaşadığımız medeniyetin mekanizmasına doğrudan etki eden güçlerin birinci meselesi olabilmektedir" (1990, s. 35).

¹⁶ "Sosyalist anlayış üzerinde yaşadığımız toprakların kime ait olduğu sorusuna tereddütsüz bir cevap veremez. Sosyalistlerin verebileceği net cevap: "Kim sosyalistse topraklar onun olmalıdır" şekline bürünecektir. Türkçü anlayış ise üzerinde yaşadığımız toprakların müstevli tarafından mı, mevali tarafından mı yurt edinildiği sorusunu cevaplayacak yeterlilikte değil. Yaşadığımız toprakların ne olduğuna verilebilecek muhakkak cevap burasının bir dar-ül sulh olduğu yolundadır. Dar-ül İslam'da yaşadığımız muhakkak olmadığı sürece büyük Müslüman çoğunluğun tahkikatı sona ermeyecek" (1990, s. 245).

¹⁷ Burada "bölünük ülke" kavramıyla Samuel Huntington'a referans veriyorum; (2005, s. 33)

¹⁸ "Çünkü Müslümanlar haklı olduklarından emin buldukları sürece toplum karşısındaki sorumlu tutumlarını değiştirmeyecekler. Maceraya atılmak kendini boşluk içinde hissedenlerin payına düşer" (1987, s. 86).

baktığımızda halkın daha henüz demokrasinin doğuş aşamasında bile “yönetim karşısında belirli ve dikkate değer talepleri olduğunu” dolayısıyla “Türk halkının siyasi olgunluğunun başından itibaren demokrasiye” yatkın olduğunu savunur (s. 79). Ancak Türk halkının demokrasiye yatkınlığı basit bir tercih olmanın ötesinde halkın yönetici sınıflara karşı hak mücadelesi vermenin yegâne aracıdır.¹⁹

İsmet Özel demokrasiyi, halkın Türkiye siyasi tarihi içerisinde yönetici sınıflara karşı verdiği tanınma mücadelesi olarak olumlar ancak İslami siyaset sadece halkın söz konusu demokrasi mücadelesine mi indirgenecektir? Eğer böyle olacaksa Özel'in uzun uzun inşa ettiği ihsan İslamcılığını nasıl anlamak gerekir? Birçok ülkede özellikle birçok üçüncü dünya ülkesinde yönetici elit ile halk arasında bir yabancılaşma ilişkisi söz konusu olabilir. Halkın yönetimde ağırlığını arttırmak istemesi birçok ülkede halkın siyaset yönelimini belirleyebilir, Türkiye özelinde farkı oluşturan, halkın Müslümanlığını değerli kılan nedir? Halkın Müslümanlığı yönetimde egemen olursa Batı'ya karşı mücadelede ne değişecektir? Halkın nomosunu oluşturan Müslümanlık, Batı karşısında mücadele verme gücü ve potansiyeline sahip midir? İsmet Özel zeki bir düşündürdür, bu soruları kolayca olumlayıp Türkiye'de halkın Müslümanlığının potansiyel olarak Batı ile mücadele edebilecek ihsan/kulluk Müslümanlığının ta kendisi olduğunu söyleyebilirdi ama Özel bunu yapmaz, çünkü bunu yaptığı takdirde halk Müslümanlığının ihsan Müslümanlığı olduğunu kanıtlaması gerekir. Özel hiçbir zaman halk Müslümanlığına, Türkiye'deki folklorik Müslümanlığa bu payeyi vermez. O halde Batı'yı alt edecek evrenselci ihsan İslamcılığı ile Türkiye'de halkın somut demokrasi mücadelesi nasıl bir araya getirecektir. Bir çekirdek grubun ideolojik siyasetiyle halkın popüler siyaseti nasıl telif edilecektir?

İsmet Özel sadece *İrtica Elden Gidiyor*'da değil 1980'lerde yazdığı diğer iki kitap olan *Surat Asmak Hakkımız ve Tehdit Değil Teklif* te de bu telif sorunu üzerinde yoğunlukla durmuştur. Eğer bunu başarabilirse Özel evrensel ile yereli, soyut ile somutu bir araya getirmeyi başaracaktı. Ancak bu mantıksal olarak mümkün müdür, evrensel ile tikel, soyut ile somut birbiriyle örtüşür mü?

İsmet Özel'in bu konuda elinden geleni yaptığını söyleyerek hakkını vermek isterim. Özel ilk olarak ihsan İslamcılığı çizgisindeki Müslümanlar ile Müslüman halkı birbirinden ayırt eder. Biraz uzun olsa da halk ile öncü Müslümanlar arasındaki farkı anlattığı pasajı alıntılar istiyorum:

“Ancak halk için değişen şartlarda çıkarının yani günübirlik kazancının korunması her şeyden önce gelir. Bu yüzden de kendini kısaç altına almış olan mekanizmanın gidişine, yönüne müdahale etmeyi aklına bile getirmez. Tersine bu gidişe, bu yöne doğru adımlarını uydurmaya çalışır. Bu sebepten halkın davranışları yürürlükte bulunan mekanizmaların kökleşmesine, rasyonalizasyonuna, pürüzlerin giderilmesine yarayan davranışlar olur her zaman. Ama bir de çok sayıda insanın belli inançlar çerçevesinde toparlanıp kararlı bir bütün olarak bazı istek ve özlemlerini ifade etmeleri akla gelecektir. Bu durumlar halkın halk olmaktan çıktığı, kalabalığı teşkil eden her birimin teker teker karar alma gücüne sahip şahsiyetler olduğu zamanlardır. İşte bu zamanlarda halkın ortalama zekâsı ve ortalama zevki belirleyici olmaz. Bu zamanlarda belirleyici olan irade ve ısrardır” (1990, s. 83).

İsmet Özel, başka bir yerde kendi iradesiyle halkın da iradesini ortaya çıkaracak katalizörler olarak öncüleri “Allah hizbinin yürütücüleri durumunda bulunan mücahitler” olarak isimlendirir (s. 150-151). Bu mücahitler ile ilgili olan önemli bir husus ise bunların Türkiye'ye has bir grup olmadığıdır. Öyle ki Özel'e göre “Türkiye'de ve dünyanın herhangi bir yerinde İslami düşünme ve davranma biçiminin hayat veren çekirdekleri olduğu zaman rahatlıkla dünya ölçüsünde bir İslam cemaatinden bahsedebiliriz” (s. 122). O halde soru şudur evrensel ihsan İslamcılığının temsilcisi olan söz konusu çekirdek grup ile Türkiye yerelindeki Müslüman halkın siyaseti nasıl

¹⁹ “Bugünün Türkiye'sinde Müslümanlar ülkelerin nomosunu temsil ettikleri halde birinci sınıf yurttaş olma niteliklerini kazanamadıklarını görüyorlar. Müslümanların istedikleri kendi durumları, alanları içinde eksik bir statü sayılmasını giderme talepleridir” (1990, s. 193).

bağdaştırılacaktır? İşte bu durumda da “demokrasi” bir bağdaştırıcı-birleştirici olarak fonksiyon üstlenir. Bir siyasi rejim biçimi olarak demokrasi birçok işlev görebilir ancak 12 Eylül sonrası Türkiye’de Müslümanların siyasetinin mekanizması demokrasi olmalıdır çünkü demokrasi sadece halkın duygu, görüş ve arzularının yönetime aksettirilmesi bakımından araçsal bir rol üstlenmez. Demokrasi aynı zamanda özel yaratılışlı “mücahit” nitelikli Müslümanlarla halk Müslümanlığını da birbirine bağlar.

Türkiye’de Müslümanların uygulaması gereken demokrasi siyasetini İsmet Özel üç önermeyle anlatır. Özel’in ilk önermesi “Müslümanların Türkiye’de veya dünyanın herhangi bir yerinde strateji ve taktik hesaplarına dayalı bir politika içinde olmaları kendi aleyhlerindedir” (s. 169). Müslümanların demokrasi mücadelesi alelade bir demokrasi mücadelesi şeklinde olmayacaktır, belirli idealler çerçevesinde şekillenecektir. Bu ideallerin ilki de insanın kendi tecrübesine anlam verme yetisini kazanmasıdır (s. 168). Tecrübeyi anlama yetisi her kişinin kendisinin yapması gereken içsel yolculukla mümkün olur. Özel’in ikinci önermesi “demokratik işleyişi benimsemiş ve bu istikamette müspet gelişmeler kaydetmeye çabalayan bir toplumda yapılabilecek tek şey doğrudan doğruya hakikate ait bilgilerin elden gelen açıklıkla ifadesinden ibarettir” şeklindedir (s. 172). Buna göre hakikatin bazı “özel” Müslümanlar tarafından kendi bünyelerinde keşfedilmesiyle siyaset ortaya çıkmaz. Hakikati aktarma aşamasına geçildiğinde ihsan İslamcılığı doğar. Söz konusu ihsan İslamcılığı için demokrasi son derece elverişli bir siyasi sistemdir çünkü nihayetinde demokrasi söz söyleme-ıkan etme pratiğinin bir siyasi sistem haline getirilmesidir.

Özel’in ihsan İslamcılığı ile demokrasi arasındaki kurduğu bağı açıklayan üçüncü önerme ise bu demokrasinin ne yapmalı sorusunun cevabı olan strateji ve taktikle belirlenen eylemlere değil bugün ne yapıyorum temkinliliğine dayanmasıdır.²⁰ Özel’e göre “temkinle atacağımız adımlar bizi aceleci kararların budalalığından kurtarır” (s. 229). Nihayet ihsan İslamcılığının Müslümanları yönelteceği politik emir “zulme hizmet etmeyin” dir (s. 238). Özel daha önce bu emri “mazlumdan yana olmak” olarak ifade etmişti. Mazlumdan yana olmak, zulme hizmet etmemekten daha güçlü bir politik önermeydi çünkü zulme hizmet etmeyen birçok insan mazlumun yanında olmayabilir, zalime hizmet etmemek ile mazlumun yanında olmak arasında bir ara kategoride kendine yer bulabilir oysaki mazlumdan yana olmak tavrı daha proaktif bir tavidir, kişi ‘ben zaten zulme hizmet etmiyorum’ diye bir kenarda durabilir ancak mazlumdan yana olan mazlumdan yana olduğunu her an göstermelidir.

İsmet Özel demokrasi ile birleştirdiği ihsan İslamcılığı ile politik eylemin alanını arttıracakmış gibi yaparken yine daraltıyor. Demokrasi nihayetinde ulusal siyaset çerçevesinde siyasal parti gibi mekanizmalarla ve siyasal alana dair çeşitli strateji ve taktiklerle çalışır. Özel, 12 Eylül öncesi ideolojik siyasetin bilinci iptal eden aceleciliğine karşı tedbir almak ister ancak bilince yaptığı aşırı vurgu siyasetin doğasında olan eylemin alanını daraltır. Üstelik bu daralmayı mevcut şartlar ve konjonktür içerisinde bir geçici daralma olarak değil doğrudan İslam’a referansla metafizik olarak ‘haklı’ bir daralma olarak sunar.

1987 yılında basılan *Surat Asmak Hakkımız* kitabında İsmet Özel *İrtica Elden Gidiyor*’daki temaları tartışmaya devam eder, meseleleri genel değerlendirişinde bir değişiklik yapmaz. Dikkat çeken bir vurgusunu Türkiye’de İslami siyasetin sivil toplum karşıtı olma iddialarını reddetmesinde görüyoruz. Özel’e göre “Müslümanlar Türkiye’de devletin despotik değil, yapıcı ve toplum değerlerinin koruyucusu bir konuma sahip olmasını savunan tek siyasi görüşü temsil etmektedir” (1987, s. 86). Özel, 1970’lerin devrimci-yukarıdan aşağıya dönüştürücü siyaseti

²⁰ “Ne yapacağız diye soranlar, ne yapıyorum diye sorsalar ve şu yapılmalıdır diye cevaplayanlar neler yapmış bulduklarını düşünseler belki meselenin çözümü kendiliğinden ortaya çıkacak” (1990, s. 235).

yerine sivil toplumu ve demokratik mekanizmaları önemseyen bir İslami siyasetin olması gerektiğini işaret eder.

İsmet Özel'in demokrasi kavrayışının özgünlüğünü kavramak gerekir. İsmet Özel demokrasiyi pragmatik bir halk siyasetinin gereği olarak görmez; bunun ötesinde daha çekirdek grupçu-özcü İslami siyasetin zemini olarak görür. Nitekim Özel demokrasiyi Batı menşeli görerek reddeden anlayışları eleştirir. Demokrasi uygulandığı her ülkede o ülkenin özgül karakterini taşımıştır, “demokrasi denilince bir tek siyasi form anlaşılmaz” üstelik, “demokrasinin eski Yunan ve Roma temellerine dayandığı tezi sadece dille bağlantılı bir kalıntıdır” (2000c, s. 193).

12 Eylül sonrasında prensip olarak İhsan İslamcılığı, pratik olarak Türkiye'deki Müslümanlar için en uygun siyaset formunun demokrasi olduğu vurgusuna rağmen Özel, söz konusu demokratik sistemde Müslümanların nasıl organize olacağı, Müslümanlara mesela bir partinin mi öncülük edeceği, onları siyasette kimlerin temsil edeceği gibi sorunlar karşısında kafası karışık. Özel, *Tehdit Değil Teklif* kitabında ilk defa Türkiye'deki Milli Görüş geleneğine referansta bulunur üstelik bu referansı son derece olumlu bir tondadır. Özel'e göre “1970 yılından sonra Türkiye'de genel sağcı ideolojiden bağımsız ve Türkiye'nin geleceğinin biçim kazanmasına ilişkin temelli endişeleri barındıran bir İslami tutum kendini su yüzüne çıkarmıştır (2000c, s. 11). Bu özgün İslami tutum daha önce sadece Anadolu'nun Müslümanlaşması sürecinde görülen bir iradenin “kendini dünya ölçüsünde şahsiyetli kılan değerleri yüceltme, kendine bir yurt temin eden düşünce ve inançları hakkı olan yere getirme savaşına girişme” iradesinin bir tezahürüdür (2000c, s. 12).

Her ne kadar doğrudan ismini zikretmese²¹ de İsmet Özel, Milli Görüş hareketini tarihsel birikimin doğal bir sonucu olarak değil tarihin özgün bir anında ortaya çıkan bir irade ve karar olarak görür (s. 12). Ancak Özel'in bu çıkarımı şimdiye kadar tartıştığımız Özel düşüncesi içerisinde belirli çelişkiler ve zorluklar ortaya çıkarır. Özel, 1980 sonrasında tartıştığımız birçok kitabında kendi İslami pozisyonun evrenselci-ütopyacı İslamcılığın karşısına yerleştiğini savunuyordu. Hâlbuki Milli Görüş'ün “milli” referansına rağmen 1960 sonrasında küresel ölçekteki İhvan ve Cemaat-i İslami gibi uluslararası İslami organizasyonların ideolojik olarak karşısında olduğunu söylemek mümkün değildir. Tam tersine söz konusu teşkilatlardan farklılaşan yönlerine rağmen Milli Görüş'ün kendisini 1970 sonrası küresel politik İslami uyanışın dışında değil içinde görmesi beklenir. O halde Milli Görüş'ü Özel'in geliştirdiği İhsan İslamcılığının bir ürünü olarak değerlendirmek güç değil midir? Güçtür, zaten İsmet Özel'de bütün politik projesini Milli Görüş'e bağlamaz. İhsan İslamcılığının temsilcisi olarak çekirdek grup fikrini sürdürür. Hatta bu sefer söz konusu çekirdek grubun Türkiye nüfusu içerisindeki oranını da verir, yüzde altı olarak isimlendirilen bu “özel tavrılı” Müslümanlar, Özel'e göre “küfrün tasallutundan korumaya çalıştığı Müslümanlığını münasip bir fiyat bulduğu zaman satmayan kişilerdir, kişi oğullarıdır” (s. 126).

Söz konusu “özel tavrılı Müslümanlar” yukarıda da tartıştığımız üzere tek başına değil Türkiye'deki Müslüman halk ile ilişki içerisinde kendilerini ortaya çıkarması gereken aktörlerdir. Çünkü söz konusu evrensel Müslüman kategorisi olarak çekirdek grubu Türkiye nomusuna bağlayacak olan Türk halkıdır. Fakat Müslüman Türk halkını belirleyecek olan öz nitelik nedir? Çekirdek grubu anlıyoruz, kendisini gerektiği zaman feda edebilecek üstün niteliklerle donanmış samimi Müslüman bir gruptur. Siyasal hareket ya da parti de anlaşılıyor ancak ya halk? Halkın Müslümanlığını karakterize edecek olan nedir? Özel'e göre halkın Müslümanlığını tasavvuf

²¹ İsmet Özel MSP'nin 1973 seçimlerindeki başarısına yaptığı atıfla Milli Görüş geleneğine göndermede bulunur: “Şartlar ve etkenler ne olursa olsun, Müslümanların gerçek tercihlerini 1973 seçiminde kullandıkları söylenirse büyük bir hataya düşülmüş olmaz” (2000c, s. 141). 12 Eylül sonrasında kapatılan MSP yerine Milli Görüş hareketi tarafından 1983 yılında Refah Partisi kurulmuştu. Necmettin Erbakan'ın diğer 1980 öncesi parti liderleriyle beraber aktif siyasete döndüğü 1987 yılı Refah Partisi'nin Türkiye siyasetin ağırlığı arttırmaya başladığı yıl olarak önemlidir. İsmet Özel 1987 yılında yayınladığı *Tehdit Değil Teklif* kitabında bu gelişmeleri de kendi analizine dahi etmek istemiş olabilir.

karakterize edemez zaten tasavvufi hareketler özleri gereği farklı meşreplerdeki Müslümanlara hitap ederler bütün Müslümanları bir araya getirme gibi bir misyonları yoktur (s. 122). Müslümanları siyasi program bir araya getirebilir mi, bir siyasi parti mesela? Özel'e göre bu soruya da olumlu yanıt vermek güçtür çünkü dar anlamıyla siyasi programların kime hizmet ettiği ancak uzun vadede belli olur hâlbuki Müslüman cemaati için daha güvenilir ve dayanıklı bir zemin gerekir (ss. 122-123). Ancak bu zemini Türkiye açısından pozitif bir zemin olarak değil Özel'e göre negatif bir zemin olarak tasavvur edebiliriz: "İslami hedeflerin gerçekleştirilmesi istikametinde ilerlemek için dayanak kılacağımız bir cemaatimiz yok, bu doğru amma velakin ihanet edebileceğimiz bir cemaatimiz var" (s. 123) Özel'in görüşlerini tekrarlayacak olursa Türkiye'de Müslümanların tasavvuf gibi belirli bir din yorumu üzerinden bir araya getirmek mümkün değildir, onlar bir siyasi program üzerinde de anlaşamazlar ancak kendilerine karşı menfi-düşmanca bir tutumda bir araya zorunlu olarak gelirler. Bu menfi tutum muhtemelen 'başörtüsü yasağı' örneğinde olduğu gibi yönetimin Müslüman halk aleyhine aldığı tutumlarda ortaya çıkıyor. Bu durumlarda Müslüman cemaat aralarındaki farka rağmen birleşebiliyorlar

Müslüman halkı belirleyen ne olursa olsun, Türkiye'de Müslüman bir halkın yaşadığını biliyoruz. Özel'e göre söz konusu Müslüman halkın 1980'ler sonu itibariyle iktidarı devralması gerekir, devralamıyorsa bile en azından iktidara ortak olma zorunluluğu vardır. Özel'e göre "Tanzimat'tan bu yana kendilerine yeni ve geniş imkânlar sunulan kişi ve zümreler, bu imkânları heba" etmişlerdir (s. 53). Müslümanlar ise 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra "dikkati çeker tarzda siyaset sahnesine" çıkmış, 12 Eylül'den sonra da Müslüman halkın "sivil karakterli bir hükümeti tercih ediyor olmaları en belirleyici rolü oynamıştır" (s. 70). Özel'e göre bu belirli bir politik bilinçle donanmış Müslüman siyasi tavrı Türkiye ülkesinde eldeki tek yetkin ve olgun siyasi tavidir. Öyle ki; "Müslümanlar, Avrupa Topluluğu'ndan tutun da Tanzimat'a kadar uzanan bir yürüyüş çizgisinin gerçek mahiyetine sorular yöneltebilen, Türkiye için turizmin anlamından tutun da kültür politikamızın neye hizmet ettiğine dair her konuda esasa ilişkin meseleleri gündeme getirme çabasını gösterebilen tek siyasi görüş sahipleridir" (s. 169).

İsmet Özel'in *kâfir'e* karşı somut vatanın araştırılması olarak 1980'lerde *Zor Zamanda Konuşmak* kitabında formüle ettiği argüman uzun bir araştırmadan sonra elle tutulur bir noktaya bağlanır. Özel'e göre "Türkiye'de iktidarı ele alabilecek bu yeni Müslümanlar ne güçlü bir sistem kanadının yedeğinde imkânlar elde etmeyi, ne de bizzat sistemin fonksiyonerleri olmayı isabetli buluyorlar" (s. 102). "Türkiye'nin varolma savaşında en büyük engelin dış güçler tarafından konulduğunu" (s. 59) savunan bu yeni bağımsız Türkiyeli Müslüman bilinç, Türkiye'de yaşayan insanların meselelerinin çözümlerinin mercii Avrupa Konseyi, Rusya ya da Riyad-Tahran gibi uluslararası mahfillerde değil Türkiye'nin kendi içerisinde arıyorlar ya da arayacaklar (s. 59).

5. Sonuç

Hüseyin Etil, İsmet Özel fikriyatını "partizan" kavramı ışığında incelediği kitabında kendi bulgularını şu şekilde ifade etmişti:

"Tıpkı Schmitt'in partizanı gibi Özel'in partizanı da evrenselci, soyut ve mutlakçı ideolojik çerçevelere karşı çıkmaktadır. Özel, ideolojik kavrayışlara karşı somutun dolaylılığını, yaşam ve tecrübeyi ileri sürer. En nihayetinde bu hayat tecrübesi belli bir "toprak" parçası üzerinde cisimleşmiş bir topluluğa bağlanır (2020, s. 300)... Özel'in genel eğilimini ikili karşıtlıklar içinde soyutlamamız mümkündür. Partizanın düşünce stili de partizanca cepheleşmelere dayanır: "İdea versus nomos", "pathos versus ethos", "devlet versus millet", "saray versus halk", "Che versus Fidel", "ütopya versus topos", "birey versus topluluk", "roman versus şiir", "zevk versus kavga", "haziran versus partizan" düalizmleri içinde ikincil terimler Özel'inn varoluşunu kurduğu temel zeminlerdir. Tüm bu karşıtlıkları yapılandıran temel ikilik ise "devrimci versus partizan" zıtlığıdır" (s. 333).

Benim İsmet Özel'in 1980'li yıllardaki düşüncesinin gelişimini tartıştığım bu makaledeki bulgularım Etil'in belagatlı anlatımındaki karşıtlıkların zıtlığı içerisindeki İsmet Özel tablosuyla uyusmuyor. Benim yukarıda tartıştığım üzere müşahede ettiğim Özel düşüncesinin en azından 1980'ler için karşıtların zıtlığı olarak değil karşıtların telifi-sentezi arayışı olarak ele alınması gerektiridir. İsmet Özel, evrenselci-ütopyacı İslamcılığa karşı çıkmıştır ancak bu İslamcılığın karşısına başka bir evrenselcilik-fundamentalizm çıkarmıştır. Devrimci eylemciliğe karşı olan Özel, kulluk-ihsan İslamcılığının bilince ağırlık verilmiş temkinli eylemliliğini savunmuştur. Benim gördüğüm kadarıyla Özel soyut ile somut arasında somutu seçen bir düşünür değil soyuttan yola çıkarak somutu ele almaya çalışan bir düşünürdür. Özel, kendisinin de ifade ettiği üzere devrimci-ümmetçi İslamcılardan farklı olarak Türkiye meselesini kendi entelektüel arayışının merkezine koymuştur. Ancak bu merkeze koyma Türkiye'yi olduğu haliyle, somutluğuyla merkeze koymaktan ziyade Türkiye'nin ulaşması gereken yeri işaret eden ileriye dönük-vizyoner bir şekilde soyut ile somutun birleştiği bir tavırla merkeze koymadır. Özel'in bazı yerlerde "çekirdek grup", bazı yerlerde "özel tavırlı Müslümanlar", bazı yerlerde "mücahitler" olarak andığı ihsan İslamcılığının merkezindeki, Kuran ve Sünnet Müslümanlığına bağlı olan grup Türkiye'ye-bu topraklara özel bir grup değildir, söz konusu grup soyut ilkeyi taşır, Türkiye'ye özgü olan grup genel Müslüman Türkiye halkıdır. Türkiye'ye özgülük aslında ilki çekirdek grupla halk arasındaki ilişkinin mahiyetinde, ikincisi ise Müslüman halk ile Batıcı yönetici elit arasındaki mücadele ortaya çıkar. Özel burada incelediğimiz son kitap olan *Tehdit Değil Teklif* kitabında 1970'lerde doğmuş olan İslamcı tavrı sahiplenir; söz konusu İslamcı karar ve kararlılık ile halk siyasetinin demokrasi aracılığıyla birleşmesinin 300 yıllık Batılılaşma geleneği içerisinde mevcut Türkiye yönetiminin yapısını değiştirebileceğini umar. İşte bu umut içerisinde ortaya çıkacak Müslümanlık, Özel'e göre *kâfir* (Batı) ile mücadele edecek olan Müslümanlıktır. Bu durumda Türkiye mevcut somutluğuyla değil belirli soyut prensipler çerçevesinde işlenmiş gelecekte ortaya çıkması beklenen bir somutlukla Batı evrenselciliğine karşı mücadele verecektir.

Bu makalede İsmet Özel'in düşüncelerini tümevarım metoduyla inceledim. Bu metodun en büyük faydası belirli bir kavramın bütün bir düşünce silsilesini baskılamasına fırsat vermemesidir. Tümevarım yöntemiyle düşüncenin en başından itibaren nasıl ortaya çıktığı hangi aşamalardan geçtiği, nerelere yöneldiği, nerelerde tıkanmış ve nerelerde tekrar kendisine yol bulduğunun araştırılması mümkün olur. İsmet Özel ilk olarak bir düşünür olarak somut vatana yönelmiş somut vatandan *kâfire* karşı mücadele edecek Müslüman'ın ortaya çıkacağını savunmuştu. Ancak Türkiye'deki mevcut haliyle böyle bir Müslümanlığın ortada gözükmediği bir yerde böyle bir Müslümanlığın çekirdek bir grup tarafından demokratik yöntemlerle bütüne-genel halka yayılacağını savunur. Ancak çekirdek grubun ihsan İslamcılığıyla Türkiye'deki pratik popüler siyasetin nasıl ilişkileneceği mevzuu kolay çözülecek bir mevzuu değildir. Burada demokrasi üzerinde ısrarla durarak Özel demokrasinin neden geçerli tek İslami siyaset olması gerektiğini ispatlamaya çalışır.

İsmet Özel düşüncesinin gücü soyut ile somut, yerel ve evrenseli bir teorik potada sentezlemeye çalışmasıdır. Ancak Özel'in zaafı da tam aynı yerde ortaya çıkar, kendi düşünce çizgisinin estetizmine fazlasıyla bağlı olan Özel tıkanma noktalarını açık etmek istemez bu da kendi içerisinde dürüst olmayan bir düşünceye kapı açar. Evrenselci Batı'nın karşısına Türklüğü çıkaracağını iddia eder, ancak aslında Batı'nın karşısına çıkardığı başka bir evrenselciliktir. Batı karşısına İslam'dan kaynaklanan başka bir evrenselcilik çıkarmasında bir beis yoktur ancak buradaki problem kendi evrenselci ihsan İslamcılığının aynı devrimci-ütopyacı İslamcılık gibi soyut ve evrenselci bir ideoloji olduğunu kabul etmemesi ve kendi kurgusunun İslam'ın ta kendisi olduğunu iddia ederek fundamentalizme sapsmasıdır. Söz konusu fundamentalizme saptıktan sonra Türkiye somutluğuna dönmek ister ama Türkiye'deki halk İslam'ının bu türden bir fundamentalizmi taşımayacağı açıktır. En sonunda Türkiye'de mevcut yüzde altılık bir grubun çekirdek grup olarak ihsan İslamcılığına bağlı olduğunu iddia ederek sorunu 'kökünden' çözmeye

çalışır. Nihayetinde Özel'e göre soyut ile somut, evrensel ile yerel arasındaki gerilimi çözecek olan Türkiye'ye el yordamıyla fırlatılmış yüzde altı olacaktır. İsmet Özel'in söz konusu yüzde altı çözümünden de tatmin olmayacağı ve kendi politik projesinin metafizik dayanağını başka yerlerde arayacağını bekleyebiliriz. Ancak soyut ile somut, yerel ile evrensel arasındaki farkın açık bir şekilde ortaya koyulmadığı her enstantanede üretilecek çözümün belirli bir 'fırlatılmışlığa' dayanması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça

- Atay, R. ve Güven, B. (2021). Daimi varoluşsal kaygı: İsmet Özel şiir örneği. *Turkish Academic Research Review*, 6(5), 1517-1544.
- Ayyıldız, M. (1993). *İsmet Özel: Hayatı, sanatı ve şiirlerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Balcı, M. (2020). İsmet Özel şiirlerinde Servet-i Fünun izleri. *Türkiyat Mecmuası*, 30(2), 375-393.
- Behramoğlu, A. (1986). *Yaşayan bir şiir*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Bilgi, L. (1996). *İsmet Özel, hayatı, eserleri, poetikası*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Durmuş, H. (2022). *İsmet Özel İslamcılığında Türk algısı üzerine bir inceleme*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Etil, H. (2020). *İsmet Özel ve partizan: Aynı adamın öyküsü*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Fedai, C. (1998). *İsmet Özel'in hayatı, edebi şahsiyeti ve şiirleri üzerinde bir inceleme*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fedai, C. (2018). İsmet Özel'in şiirlerinde 1965-1975 dönemi siyasî olayları ve halka bakış. *Istanbul University Faculty of Letters Journal of Turkish Language and Literature*, 375-397. <https://doi.org/10.26650/TUDED478092>
- Geçen, S. (2012). İsmet Özel şiirlerinde başkaldırı: Modernizmin yozlaştırdığı düzene başkaldırı. *Turkish Studies*, 7(3), 1215-1228.
- Huntington, S. (2005). Medeniyetler çatışması mı?. M. Çalık (Çev.), M. Yılmaz (Der.), *Medeniyetler çatışması içinde* (ss. 22-49). Ankara: Vadi Yayınları.
- Kaya, A. (2014). *İsmet Özel, hayatı, şiiri ve poetikası* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kaya, V. C. (2015). *An examination of Islamist discourse in the face of western challenge: The case of İsmet Özel* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kotan, C. (2016). *İsmet Özel'de İslamcılık düşüncesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özel, İ. (1987). *Surat asmak hakkımız*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Özel, İ. (1989). *Sorulunca söylenen*. İstanbul: Çıdam Yayınları.
- Özel, İ. (1990). *İrtica elden gidiyor* (4. Baskı). İstanbul: Çıdam Yayınları.
- Özel, İ. (2000a). *Bakanlar ve görenler* (7. Baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Özel, İ. (2000b). *Faydasız yazılar* (6. Baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Özel, İ. (1993a). *Taşları yemek yasak* (2. Baskı). İstanbul: Çıdam Yayınları.

Özel, İ. (2000c). *Tehdit değil teklif*. İstanbul: Şule Yayınları.

Özel, İ. (1993b). *Zor zamanda konuşmak* (5. Baskı). İstanbul: Çıdam Yayınları.

Sarı, A. (2008). İsmet Özel ve Paul Celan'ın şiirlerinde şehir izleği. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36), 157-171.